

FEMINIST

onder verantwoordelijkheid van De Bonte Was:

Anneke van Baalen, Corrie van Dijk, Marijke Ekelschot, Loes Emck, Marieke Griffijn, Akke van der Meer, Annet Planten, Greet Vooren.

Inhoud¹

Feministies Manifest 19772

De reden van dit blad5

Feminist klassiek: klassestructuur binnen de vrouwenbeweging7

Inkapseling11

Inkapseling 1: de emotioneel-erotiese revolutie15

Inkapseling 2: vrouwenbeweging en geld21

Wie is feminist?23

Geld en feminisme24

De gesubsidieerde revolutie26

Wie mag geld verdienen in Fort en aan Fort28

Feminisme en egoïsme30

Gratis voor niets31

Diskussiedag31

¹ Om technische redenen zijn opmaak, illustraties en foto's uit de oorspronkelijke uitgave niet overgenomen.

Feministies Manifest 1977

Vrijheid gelijkheid zusterschap

Denk niet dat we al zover zijn

als je naar het vrouwencafé gaat
als je in een praatgroep zit
als je op je opleiding een vrouwengroep hebt
als je van je man ook buitenshuis mag gaan werken
als je naar de discussieavonden in het vrouwenhuis gaat
als je een groep huisvrouwen les geeft
als je je man naar MVM stuurt als hij de afwas heeft gedaan
als je op een vrouw stemt
als je je moeder aardig gaat vinden
als je mannen nog maar tot op zekere hoogte aardig vindt
als mannen emotioneel gaan doen
als je vrouwengroep subsidie heeft gekregen
als je in radikale therapie bent
als je lesbies bent
als je probeert iets feministies in het marxisme te stoppen
als je nu naast je man een vriendin hebt
als je de vriendin van je man begrijpt
als je de vriendin van de vriendin van je man bent

want ondertussen blijven vrouwen onderdrukt

we worden nog steeds in het gezin opgesloten
we draaien nog steeds voor de kinderen op
we maken het nog steeds gezellig, voor mannen en kinderen
we worden nog steeds niet serieus genomen
we doen nog steeds overal het onderbetaalde en ongewaardeerde werk
we zijn nog steeds seksobjekt
we worden nog steeds tegen elkaar opgezet
we lopen nog steeds het risico door mannen te worden geslagen of verkracht
nog steeds ondergaan jaarlijks miljoenen vrouwen clitoridectomie
nog steeds sterven jaarlijks honderdduizenden vrouwen aan illegale abortus

De onderdrukking wordt zelfs sterker

bij de stijgende werkloosheid worden vrouwen als eersten ontslagen en als laatsten aangenomen
seksueel geweld tegen vrouwen wordt in films, boeken en tijdschriften steeds meer als gewoon voorgesteld

en we worden steeds ongelukkiger

steeds minder vrouwen durven 's avonds alleen over straat
het gebruik van valium door vrouwen neemt toe
alcoholisme onder vrouwen neemt toe
vrouwen gaan steeds meer in therapie
het gebruik van cosmetika en ondeugdelijk schoeisel neemt weer toe

Het feminisme heeft aan dit alles niets kunnen doen. Het gevaar bestaat zelfs dat het feminisme misbruikt wordt om de indruk te wekken dat het steeds beter gaat met vrouwen - en erger nog dat het misbruikt wordt om vrouwen aan te passen aan veranderde mannelijke behoeften. Het wordt tijd dat feministen dit onder ogen gaan zien en dat ze gaan nadenken over middelen om de mannenmacht werkelijk doeltreffend te bestrijden.

Vrouwen, het wordt tijd dat we iets gaan doen

Er is niet veel tijd meer. Als er ooit nog ergens viel adem te halen, was dat aan vrouwen te danken. Maar de revolutie moet tenminste begonnen zijn vóór we binnenkort zijn gestikt. En wanneer vrouwen hun bevrijding alleen in goedgekeurde maatschappelijke veranderingen kunnen zien, zullen ze alleen de verschrikkelijke maatschappelijke orde die hen heeft gevormd reproduceren. Wat ooit de bedoeling was - en ook de enige manier om alle vrouwen te bevrijden - dat is bijna iedereen vergeten. We willen toch een revolutie, dan moeten we er eindelijk eens mee beginnen.

Je bent geen feminist als je eigenlijk alleen een moderne vrouw bent: een beetje zelfstandiger, een beetje seksueler, een beetje politieker
Je bent geen feminist als je de warmte en de inzichten die vrouwen hebben opgebracht om elkaar sterker te maken aan mannen gaat brengen
Je bent geen feminist als je eraan meewerkt dat vrouwen door mannen nog beter seksueel, eroties en ekonomies uitgebuit kunnen worden
Je bent geen feminist als je alleen vecht voor verbetering van je eigen positie of je alleen organiseert met vrouwen van je eigenberoep of klasse. Emancipatie remt feminisme, op deze manier
Je bent geen feminist als je niets doet om de positie van alle vrouwen te verbeteren
Het is niet genoeg alleen aan de Nederlandse vrouw te denken
Het is niet genoeg om andere feministen te laten werken en zelf lui in hun kielzog mee te varen
Het is niet genoeg om lesbies te zijn. Het persoonlijke is niet zonder meer feministies
Het is niet genoeg te vinden dat je nu zelf wel geëmancipeerd en of feministies bent
Het is zelfs uitgesproken onvoldoende om andere vrouwen halfverwerkt, egoïsties aangewend en ideologies onvoldoende gefundeerd feminisme te willen 'leren'
Het is zelfs slecht om je daarvoor te laten betalen want dan maak je het feminisme tot jouw broodbelang waardoor andere vrouwen je niet meer hoeven te geloven en feminisme op zich ongeloofwaardig wordt

Maar je kunt nooit genoeg naar andere vrouwen luisteren. Ze hebben je iets te leren.

In dit stadium van het feminisme is niets genoeg. Er is nog niets van de doelstellingen van het feminisme gerealiseerd.

Onderdrukking is niet alleen persoonlijk op te lossen. Onderdrukking is structureel.

Zolang er nog vrouwen zijn die niet vrij zijn is er geen vrijheid.

De onderdrukking van je zuster is ook jouw onderdrukking

De enige strijd is de strijd van ons allen en niet die van het individu.

Strijd alleen verlies je, van de ons onderdrukkende mannen en machten. Alle verworvenheden die niet gekollektiviseerd worden onder en door vrouwen, worden door de mannen tegen ons gebruikt. Als je dat niet wilt inzien werk je tegen in plaats van vóór de vrouwenbeweging.

Wij vrouwen moeten samen sterk zijn

Om de onderdrukking te herkennen en er tegen in te gaan en om niet nog langer afhankelijk te zijn van mannelijke goedkeuring.

Wij vrouwen worden van elkaar gescheiden door de banden die we met mannen hebben. We worden verdeeld door onderscheidingen van klasse, van leeftijd, van seksuele gerichtheid, van lichamelijke aantrekkelijkheid. We worden verdeeld door het verschil in de kans die we hebben gehad om op eigen kracht in de maatschappij iets te bereiken.

Feministen zijn we als we de banden, met mannen verbreken en de onderlinge verschillen overwinnen. Als we ons vertrouwen in de mannelijke samenleving opzeggen en de mannen onze liefde onthouden. Als we onze energie gebruiken om vrouwen sterker te maken en om een samenleving te ontwerpen waarin vrouwen menswaardig kunnen leven.

Laten we ophouden ons achter onze onderdrukking te verschuilen. Laten we minder angstig zijn, minder onzeker, minder verontschuldigend - en minder laf en, gemakzuchtig. Laten we duidelijk maken waarvoor we staan. Als we met ons allen een stap vooruit maken, zal niemand ons kunnen terugduwen.

Zand in de machine! Lach de mannen uit! Verdedig jezelf en je medevrouwen, en verkoop ze niet aan de onderdrukkers! Dat is het begin van de revolutie!

Laten we ons identificeren met vrouwen zoals we weten dat ze kunnen zijn: moedig, vrolijk en verantwoordelijk

De reden van dit blad

De vrouwenbeweging in Nederland wordt alsmaar groter. Overal worden vrouwenhuizen opgericht en vrouwenkafes geopend, er komen steeds meer self-helpgroepen en huizen voor geslagen vrouwen, filmgroepen, bladen, uitgeverijen, boekhandels, televisieprogramma's en therapieën, praatgroepen en discussieavonden.

Toch blijft het voor een feminist moeilijk om de vrouwenbeweging te vinden. In al die groepen en groepjes wordt wel veel over vrouwen en hun problemen gepraat, maar niet vaak over de gezamenlijke politieke strijd op lange termijn. De vraag: hoe maken we een vrouwenrevolutie? lijkt niet overal op de voorgrond te staan.

Het streven naar revolutie was voor de vrouwenbeweging die zich omstreeks 1970 van de gemengde sociale en feministes bewegingen ging afscheiden om voor de bevrijding van alle vrouwen te gaan vechten, iets heel vanzelfsprekends. In die beweging kwamen vrouwen samen die vanuit heel verschillende uitgangspunten voor verandering van de samenleving hadden geageerd: in de beweging voor gelijke rechten van vrouwen, de socialistische beweging, de 'gay-liberation'-beweging voor bevrijding van homoseksuelen, de zwarte beweging, de studentenbeweging. Vooral deze vrouwen was het een ingrijpende stap om hun oude omgeving te verlaten en hun strijd alleen met vrouwen voort te zetten. Ze deden dit omdat ze inzagen dat noch de doelen die deze bewegingen zich stelden, noch de bevrijding van henzelf bereikt konden worden zonder dat de positie van de vrouw is veranderd.

De onderdrukking van vrouwen is verweven met alle aspecten van de samenleving. Als je één ding verandert, neemt de onderdrukking weer andere vormen aan. Een blijvende verbetering van de levensomstandigheden van alle vrouwen eist een fundamentele verandering van de *hele* samenleving, van economische structuren en politieke machtsverhoudingen, van denken en voelen van *alle* vrouwen en mannen. Zo'n verandering noem je een revolutie, ook als hij niet in gewapende strijd tot stand komt (wat vrouwen altijd hopen).

In de nieuwe vrouwenbeweging zouden vrouwen zichzelf en elkaar mobiliseren voor bewustwording van de strijd tegen de onderdrukking. We waren van plan te gaan onderzoeken hoe we onderdrukt worden en daardoor zouden we ook de onderdrukking van andere vrouwen gaan begrijpen. Daardoor zouden we solidair met elkaar kunnen zijn, al zijn soms de onderlinge verschillen (vooral die tengevolge van het verdeel en heers door onze banden met de mannen) te groot voor persoonlijke sympathie. We waren van plan elkaar te verwarmen en sterker te maken, door begrip en respect. En we waren van plan uit te vinden hoe we willen werken en met elkaar omgaan, en zo een ontwerp te maken voor een menselijke samenleving, waarin mensen in plaats van elkaar te onderdrukken en uit te buiten, samen met en voor elkaar zullen werken.

We hebben misschien teveel gedacht dat een dergelijke beweging vanzelf uit het bewustwordingsproces zou voortvloeien. Wij dachten dat iedere vrouw die eraan begint op den duur zou ontdekken dat alleen gezamenlijke, bewuste veranderingen haar eigen leven zouden kunnen veranderen; dat zij niet *alleen* gelukkiger kan worden, dat het gezamenlijke ontwerpen van een andere samenleving, het vooruitlopen op een betere toekomst, de enige basis is voor duurzame vriendschap en liefde tussen vrouwen.

Zo te zien was dat naïef van ons, want in welke vrouwengroep je nu ook bent, je kan wel overal klagen: over je man, je kinderen, je werk. Maar over solidariteit, over strijd kan je er meestal niet praten.

En toch blijven we geloven dat er vrouwen zijn die daar wel mee bezig zijn, die zich uit de naad werken om iets van solidariteit uit de grond te krijgen.

Daarom beginnen we dit blad. Om alle kleine stukjes inzicht bij elkaar te leggen en zo een gezamenlijk overzicht te krijgen over wat er aan de hand is: hoe de vrouwenbeweging als beweging

wordt tegengehouden door maatschappelijke krachten en ontwikkelingen en door patronen die in vrouwen zelf liggen; om degenen die aan het worstelen zijn een hart onder de riem te steken; en om kritiek uit te oefenen op ontwikkelingen in de beweging die tegen de beweging ingaan.

Onderlinge kritiek in de vrouwenbeweging is in Nederland niet gebruikelijk. De socialistiese beweging is ons afschrikwekkend voorbeeld van een beweging die meer energie leek te besteden aan het bestrijden van geestverwanten dan aan die van het kapitalisme. Vrouwen moeten solidair zijn en de mannelijke pers geen kans geven ons tegen elkaar uit te spelen. Maar ja, dat is allemaal prachtig - zolang iedereen zelf goed nadenkt en zichzelf krities in de gaten houdt. Als dat niet zo is, ontstaat er totale onduidelijkheid, waarin juist de minst gewetensvollen het best gedijen en waarin de stem van wie anders en verder wil wordt verstikt.

Een voorbeeld van deze onduidelijkheid is de kwestie van het geld verdienen. Kan je je brood verdienen met het feminisme, of is brood verdienen per definitie geen feminisme? Er wordt al jaren over gepraat, maar dezelfde argumenten worden steeds herhaald zonder dat echt duidelijk wordt dat het antwoord op die vraag een keuze betekent met zeer verstrekkende gevolgen.

En intussen wordt die keuze steeds belangrijker. Dat komt door allerlei maatschappelijke ontwikkelingen die zich om en in ons afspelen. Een ervan noemen we de 'emotioneel-erotische revolutie'; en wat er intussen met de vrouwenbeweging gebeurt zien we als 'inkapseling'. :

We wilden dus alarm slaan. Maar waar? Het onderwerp paste niet in de planning van de Amsterdamse vrouwenkrant, waar het volgens ons thuishoorde. En toen dachten we - dan in vredesnaam maar een nieuw blad. Want het geld- en inkapselingsprobleem is niet het enige probleem van de vrouwenbeweging, en er zou ook veel meer geschreven moeten worden over de ideeën en idealen die aan het feminisme-zonder-mannen ten grondslag liggen. We hopen dat veel vrouwen over dit alles zullen willen schrijven, en dat er in Feminist al schrijvend en lezend een kontaktpunt zal ontstaan voor iets dat je dan de 'vrouwenbeweging' zou kunnen noemen - omdat alle vrouwen die zich daarbij betrokken voelen dan ook gezamenlijk op weg zijn.

De Bonte Was

Ter voorkoming van een schrijvende-vrouwen-elite publiceren we nog steeds (koppig) anoniem; meningen van een bepaalde groep kunnen natuurlijk met de naam van die groep ondertekend worden.

feminist klassiek

Klassestructuur binnen de vrouwenbeweging

door **Barbara Mehrhof**, een van de oprichtsters van de Redstockings. Dit artikel verscheen in *Notes from the Second Year*, een bundel artikelen van Womens Lib in de V.S, 1970; eerder vertaald verschenen in: *Berichten uit Amerika*, uitg. MVM 1971.

Het vraagstuk van de gelijkheid in de vrouwenbeweging wordt door veel radicale feministen als een van de meest brandende kwesties in de beweging beschouwd. Dat de verschillende leden van de beweging een ongelijk aandeel leveren, valt niet te ontkennen, maar bovendien heeft zich een soort sterrenstelsel ontwikkeld, waarbij bepaalde enkelingen de reputatie van leidsters of woordvoersters van de beweging hebben verworven. Zij zijn opgekomen zowel binnen oppervlakkig bezien structuurloze groepen als de Redstockings, als binnen organisaties als NOW (National Organization of Women), waar de hiërarchiese structuur zorgt dat een paar mensen de macht in handen hebben. Gewoonlijk zijn dit de vrouwen die het hardste, het langste en het vaakste praten; en hoe hun stijl ook is, de gevolgen zijn dezelfde; zij kunnen een te grote invloed uitoefenen op het beleid en ze kunnen de beweging en andere vrouwen voor hun eigen doeleinden gebruiken.

In het verleden is dit verschijnsel in het algemeen genegeerd. Nu hebben sommigen van ons geprobeerd de oorzaken van de bestaande ongelijkheid te achterhalen en het gevoel te onderzoeken dat sommige vrouwen van andere vrouwen profiteren. Een feit is dat de beweging er niet in is geslaagd de klassebasis te verbreden, met als gevolg dat de beweging nog steeds voornamelijk bestaat uit vrouwen uit de midden- en hogere klassen met slechts enkele vrouwen die, zoals wij, uit de lagere middenklasse en de arbeidersklasse komen. Wij zijn tot de konklusie gekomen dat de bestaande ongelijkheid voor een groot deel op klasseverschillen is gebaseerd. Teneinde een duidelijker inzicht te geven in dit vraagstuk, zal ik daarom eerst een beschrijving geven van de twee fundamentele, in onze maatschappij geldende klassensystemen die van invloed zijn op de plaats van de vrouw, en de stelling ponen dat de vrouwenbeweging bezig is een tertiair klassensysteem in het leven te roepen, een systeem waarbij de bevrijding van de vrouw onmogelijk wordt.

Het primaire klassensysteem: man-vrouw

Mannen riepen het klassensysteem in het leven en daarmee de schrijnende onrechtvaardigheden door middel van de onderdrukking van de ene groep door de andere. Ze begonnen met de vrouwen buiten het mensdom te plaatsen. Dientengevolge hebben de begrippen mensdom of maatschappij alleen betrekking op alle mannen.

De vrouwenklasse is een klasse waarvan het karakter bepaald wordt door de klasse der mannen. Beide klassen tezamen vormen al die individuen die menselijke schepselen worden genoemd: omdat deze politieke verdeling bovendien nog de fundamentele verdeling in alle maatschappelijke systemen is, is dit het primaire klassensysteem. Tengevolge van deze verdeling ontvangt ieder individu een primaire klasse-identifikatie en behoort of tot de ene of tot de andere klasse. Deze twee klassen zijn geenszins gelijkwaardig. De vrouwen zijn binnen hun klasse niet georganiseerd. Binnen deze verdeling vormt de mannelijke klasse de onderdrukker, de machtige

klasse, de vrouwelijke klasse is de onderdrukte, de machteloze klasse. De oorspronkelijke uitstoting van de vrouw dient als model voor alle andere klassensystemen en voor het opbouwen van de verschillende machtsniveaus onder de mannen zelf.

Het sekundaire klassensysteem: de sociale klassen

De mannenklasse kent een rangorde van de individuen onderling. Dat wil zeggen: de mannen zijn niet gelijk, er is een hiërarchie. Toen de vrouw eenmaal buiten het mensdom was gesteld, begonnen de mannen verdelingen te maken in hun eigen gelederen. Hoewel elke man in de hiërarchie de verpersoonlijking is van de mannelijke rol en dientengevolge de vrouw kan onderdrukken, hebben niet alle mannen dezelfde mogelijkheden om elkaar, te onderdrukken. Deze hiërarchie van de mannen zullen we het sekundaire klassensysteem noemen.

Geld en macht zijn de belangrijkste factoren voor de positie van een man in de hiërarchie van zijn klasse. In tegenstelling tot de primaire klasse-identificatie waarbij alle mannen verenigd zijn tegenover de vrouwen, staan binnen de hiërarchie de mannen als konkurrent tegenover elkaar, of verenigen zij zich in groepen die tegenover andere groepen staan. In deze onderverdeling zijn niet alle mannen even klassebewust; vaak staat één groep, die aan de top, eensgezind tegenover de groep onderaan, terwijl de lager geklasseerde mannen ongeorganiseerd zijn en hun klassebelangen niet kennen.

De economische structuur van de maatschappij bepaalt de verdeling van geld en macht binnen de klasse. De mannen aan de top van de hiërarchie hebben de middelen en de macht om alle vrouwen, alsmede het grootste gedeelte van de andere mannen, te onderdrukken. De macht van deze bovenste klasse is gebaseerd op opleiding, geld, toegang tot wetenschap en techniek, en inzicht in de manier waarop de maatschappij funktioneert.

Zij hebben een individualistische mentaliteit en vertonen ook de psychologische voordelen van zelfvertrouwen en superioriteitsgevoelens. Zoals alle anderen van hun klasse, nemen zij aan dat mannen heer en meester over de vrouwen zijn omdat zij superieur aan vrouwen zijn, maar zij zijn ook superieur, denken zij, aan het merendeel van de andere mannen. Hun zienswijze is gebaseerd op de idee dat het hoogst genoteerd staat op de mannelijke waarderingsschaal - de idee dat sommige mensen nu eenmaal van nature beter zijn dan anderen. Dit is de idee dat ten grondslag ligt aan de tegenstelling man/vrouwen het wordt gebruikt om alle andere klasseverdelingen goed te praten.

De vrouwelijke hiërarchie

Omdat vrouwen deel uitmaken van een klasse die door mannen is bepaald, hebben zij weinig of geen begrip van zichzelf als klasse binnen het primaire klassensysteem. Een hiërarchie van vrouwen naast die van de mannen is nauwelijks mogelijk. In plaats daarvan hangt hun rangorde binnen hun eigen klasse vol komen af van de plaats waar zij door huwelijk en familie in de economische rangorde van de mannelijke familie terecht komen.

(In deze rangschikking vormen vrouwen slechts een deel van het bezit van deze economische groeperingen en zijn zij een ruilmiddel). Omdat de vrouwen verspreid zijn over alle geledingen van de mannenklasse, zijn ze noodzakelijkerwijze gebonden aan mannen, op alle nivo's van de hiërarchie. Maar omdat ze geen mannen zijn kunnen ze nooit tot de sekundaire klassensystemen doordringen. Integendeel, vrouwen vormen een gedeelte van het totale bezit dat verdeeld wordt onder de individuen die tezamen het sekundaire systeem vormen. Vrouwen zijn een afspiegeling van de positie en macht van de mannen, in plaats van zelf die positie in te nemen of die macht te bezitten. Hoewel hun verspreiding onder alle lagen van de mannenklasse ook zijn uitwerking onder de vrouwen zal hebben is de vrouwelijke hiërarchie als zodanig geen bron van macht. Omdat zij een primair klassebewustzijn missen, omdat hun verspreiding isolement ten opzichte van elkaar veroorzaakt, en zij zich meer verbonden voelen met één bepaalde man dan met andere vrouwen.

lopen de vrouwen het gevaar hun klassebelangen uit het oog te verliezen, en niet in te zien dat hun toestand altijd bepaald zal blijven door hun ondergeschikte positie in het primaire classesysteem.

Het klasseprobleem en de vrouwenbeweging

De rangorde van vrouwen binnen een hiërarchie krijgt pas betekenis als de vrouwen zich gaan organiseren. Wanneer vrouwen zich in een eigen beweging van de mannen afscheiden en speciaal gaan strijden voor vrouwenrechten, dan ligt voor de hand dat zij wel geloven dat hun problemen iets te maken hebben met het feit dat zij vrouwen zijn, maar, al worden zij zich ervan bewust dat ze een klasse vormen tegenover die der mannen, zij blijven geneigd over het hoofd te zien dat zij gebonden zijn aan bepaalde mannen: aan de top of onderaan de ladder van de mannelijke hiërarchie. Er ontstaat een situatie waarin de vrouw al blij is andere vrouwen te ontmoeten. Het idee ontstaat dat we allemaal machteloos zijn en dat de manier waarop de mannen zichzelf rangschikken binnen hun eigen klasse niets te maken heeft met de structuur welke de vrouwen onder elkaar aan het opzetten zijn.

Door deze houding aan te nemen, weigeren vrouwen een fundamentele strijdigheid in onze situatie onder ogen te zien. In de maatschappij worden alle vrouwen verlaagd tot een ondergeschikte en minderwaardige plaats, maar tegelijkertijd zijn zij verdeeld over mannen die zeer verschillende machtsnivo's binnen de mannelijke hiërarchie vertegenwoordigen. Zodra de vrouwen, zonder mannen bij elkaar komen, zal deze tegenstrijdigheid voor het eerst duidelijk worden doordat de vrouwen van mannen in de hogere sociale klassen zich van een minderwaardige positie ten opzichte van de man verplaatst zien naar een overheersende positie ten opzichte van andere vrouwen.

Zij komen nu in een positie waar zij andere vrouwen kunnen onderdrukken, omdat alleen al het feit dat vrouwen samenkomen, macht schept. Tot nu toe zijn het steeds vrouwen uit de hogere standen geweest die klaarstonden om deze macht te grijpen. Daarom is het de vrouwenbeweging, waarin deze klassetegenstellingen aan het licht zullen komen.

Wie zijn de vrouwen die naar de top van de vrouwenbeweging opgeklommen zijn en hoe zijn zij in staat hun leidinggevende posities te behouden? Over het algemeen stammen zij uit de sociale midden- of hogere klassen. Als vrouwen van mannen uit deze klassen zijn ze dikwijls toegerust met veel van dezelfde voordelen en gedragspatronen als de mannen-opleiding, zelfvertrouwen (zo al niet tegenover mannen, dan in ieder geval toch tegenover andere vrouwen), superioriteitsgevoel ten opzichte van de massa, enz. - eigenschappen die zij, wanneer zij mannen waren zouden kunnen gebruiken bij het uitoefenen van macht en het geven van leiding.

Even belangrijk is het feit dat de vrouwen uit deze klassen de gelegenheid hebben gehad de man die zijn macht uitoefent van dichtbij gade te slaan zodat zij, wanneer de gelegenheid zich voordoet, in staat zijn hem op verbluffende wijze te imiteren.

Precies zoals hij, beschuldigen ze de mopperaarster in de lagere regionen vaak ervan dat ze last hebben van psychologische moeilijkheden en ze hebben zelfs beweerd dat de opstandige vrouwen hen proberen te kastrenen. Gewoonlijk hebben vrouwen uit de hogere sociale klassen behalve dat ze een betere opleiding hebben dan vrouwen uit de lagere, ook een grotere spreekvaardigheid en daardoor het vermogen zich in een groep te dringen en de leiding ervan over te nemen. Een ongelijk aandeel van de verschillende leden van de beweging wordt door hen of geaksepteerd of over het hoofd gezien. *Sommigen hebben geld, anderen hebben relaties, helaas koesteren velen nog steeds de hoop voor zichzelf een goed leven op te bouwen, zelfs al zou er nooit een feministiese revolutie komen. Het gevaar ligt hierin dat velen van hen denken dat zij altijd een ontsnappingsdeurtje hebben - ze kunnen altijd nog een groot schrijfster of schilderes worden - of, wat nog erger is, zij zien de beweging als middel om hun expressiemogelijkheden te perfectioneren en ze vinden het belangrijker om beroemd te worden dan een revolutie te maken.*

Zij gebruiken de beweging niet om de mannelijke klasse te vernietigen, maar om 'er te komen' in zijn wereld.

Maar die wereld is alleen maar de verdeling van macht binnen de mannelijke hiërarchie. Vrouwen isoleren zichzelf van hun klasse als ze proberen een stukje te veroveren van de macht die alleen voor de mannen is gereserveerd en wanneer ze streven naar een gelijke rangorde. Wat zij zich niet realiseren is, dat er voor hen geen plaats is in de sekundaire klasse verdeling - als 'symboliese' vrouwen worden ze voortdurend op de proef gesteld en als het er op aan komt zullen ze de vrouw moeten verraden.

Omdat zij zo vaak een groot respect voor de man hebben, nemen zij de mannelijke waarden over en net zoals hij gaan ze ervan uit dat sommige mensen nu eenmaal van nature beter en begaafder zijn dan anderen. Dit wordt veel verkondigd in de vrouwenbeweging en het maakt ieder streven naar gelijkheid onmogelijk. Wanneer in de vrouwenbeweging wordt gezegd dat sommige mensen beter zijn dan anderen, en dat sommigen van nature leidinggevende eigenschappen hebben, denkt en handelt men, op basis van de mannelijke waarderingsschaal. Het komt erop neer dat men andere vrouwen - vrouwen waarmee men zogenaamd dezelfde belangen gemeen heeft - net zo behandelt als de mannen dat doen.

Wanneer wij ons in de vrouwenbeweging niet op basis van gelijkheid organiseren, zal de vrouwelijke hiërarchie, die zijn oorsprong heeft in de sekundaire klasseverdeling, zich inkapselen in de beweging. Hierdoor versterken we niet alleen de verdelingen binnen de vrouwelijke klasse, maar brengen we ook een vrouwelijke machtshiërarchie tot leven. Wanneer de vrouwelijke hiërarchie als zodanig eenmaal een machtsbron zou zijn geworden, zou dat een tertiair klassesysteem betekenen dat sommige vrouwen de gelegenheid geeft andere vrouwen te onderdrukken.

In feite is dit al gebeurd in de vrouwenbeweging. Vrouwen sluiten zich bij de beweging aan omdat zij zich onderdrukt voelen en dan worden ze opnieuw vernederd, alleen dit keer niet door mannen maar door andere vrouwen. Dit zal blijven gebeuren, tenzij de vrouwenbeweging de moed heeft het klassevraagstuk te gaan bestuderen.

De kans dat dit tertiaire klassesysteem gebaseerd op ongelijkheid onder de vrouwen, erin zal slagen een eensgezinde groep tot stand te brengen tegenover de mannelijke klasse, is hoogst onwaarschijnlijk. Voor vrouwen uit de midden- en hogere klasse zal de verleiding om hun plaats niet prijs te geven te groot zijn. *De oorzaak hiervan is dat deze vrouwen niet echt bereid zijn hun lot aan dat van alle vrouwen te koppelen. Immers, door niet mee te helpen aan het opruimen van de bestaande ongelijkheid onder ons, bekrachtigen zij een verdere exploitatie van andere vrouwen en geven zo hernieuwde kracht aan de grondbeginselen van het primaire klassesysteem.*

Wat de vrouwenbeweging moet doen is - een door de vrouwen zelf te bepalen klasse ontwikkelen met als basis gelijkheid voor ons allen. Als we binnen onze klasse de hiërarchiese structuur aanhouden die voortkomt uit onze verdeling onder de mannen, zal onze strijd tot mislukken gedoemd zijn. We hebben het in onze macht de aard van de vrouwelijke klasse zelf te veranderen en de grondslagen te vernietigen waarnaar onze klasse aanvankelijk is gevormd. Want, als we deze grondslagen niet veranderen, kunnen we niet verwachten de grote massa der vrouwen aan te trekken. We kunnen dan geen eenheid vormen. We kunnen dan niet ontsnappen. Om tot een confrontatie met de man in staat te zijn moeten we tegenover hem staan als een onafhankelijke, autonome groepering menselijke wezens.

Wanneer we op grond van gelijkheid zijn georganiseerd, kunnen we het alternatief bieden voor een toekomstige maatschappij.

INKAPSELING

Het probleem of vrouwen geld moeten gaan verdienen met het feminisme - of werken voor geld binnen de vrouwenbeweging valt - is een onderdeel van het probleem hoe de vrouwenbeweging 'inkapseling' kan voorkomen.

In democratieën worden mensen die protesteren in het algemeen niet in gevangenissen of concentratiekampen opgesloten. Zij worden zo mogelijk doodgezwegen, in ieder geval door de media, maar ook door hun dagelijkse omgeving, die iedereen met een afwijkend standpunt al snel heeft geïsoleerd met 'O daar heb je die weer'. Dat kan leiden tot aanpassing van de afwijkende mening, maar ook tot ziekte, krankzinnigheid of dood, als de draagster van de afwijkende mening noch in staat was zich te laten horen, noch haar mening te veranderen.

Hoe meer protesterenden er zijn, hoe moeilijker het doodzwijgen wordt. De protesterenden steunen elkaar en leren hun mening steeds beter formuleren; het verbreden en versterken van die mening wordt op zichzelf een maatschappelijk proces: een beweging. Een beweging van een bepaalde groep mensen die verandering van het maatschappelijk systeem eisen is gevaarlijk voor iedereen die bij de verandering voorrechten zou verliezen. Al die bevoorrechten gaan dus samenwerken om die beweging onschadelijk te maken, met geweld of met beleid. Het laatste noemen we 'inkapseling'.

Bij de vrouwenbeweging hebben ze het eerst geprobeerd met agressiviteit. Feministen zijn lesbies! Feministen zijn mannenhaatsters! Feministen zijn egoïsten! De toen nog kleine vrouwenbeweging heeft die agressie redelijk doorstaan, door te zeggen: nou èn? Natuurlijk haten we mannen; en als we niet lesbies waren dan worden we het nu, uit eigen keuze; en het wordt tijd dat we eindelijk eens aan onszelf gaan denken in plaats van volledig voor anderen te leven.

Ik zeg dat we het redelijk doorstaan hebben, niet dat het echt goed gegaan is. Want ik geloof dat veel vrouwen in de beweging hebben gedacht dat het feminisme bestaat uit deze ontkenningen, deze omkering van het traditioneel vrouwelijke gedrag; dat het feministies is om lesbies te zijn, mannen te haten, alleen aan jezelf te denken. En omdat veel vrouwen dat dachten - vooral het laatste - was de basis voor de inkapseling al gelegd. *Feminisme is geen eenvoudige omkering van de vrouwenrol. Feminisme is een politieke levenshouding, de wil om met andere vrouwen samen de samenleving zo te veranderen dat vrouwen een menswaardig leven kunnen hebben. Dat betekent dat je ervoor verantwoordelijk bent om met anderen een strategie te maken die geschikt is om dat doel te bereiken.* Het betekent dat je na moet denken over wat de gevolgen zijn van een bepaalde strategie, dat je je bewust moet zijn van de 'paradox van de onbedoelde gevolgen': het feit dat de beste bedoelingen dikwijls tot hele andere resultaten leiden, omdat andere maatschappelijke processen met die bedoelingen op de loop gingen.

Om op de inkapseling terug te komen, dat gebeurt door vertegenwoordigers van een protestbeweging op te nemen in maatschappelijke instituties. Dat heeft twee functies: ten eerste een symbolische geruststelling voor de protesterende groep: kijk maar, jullie krijgen steeds meer macht, er zit al één neger (socialist, vrouw) in de regering, spoedig zullen het er veel meer zijn; en ten tweede beroof je de protestbeweging van een, mogelijk bekwame, werkkraft. De bekwame werkkraft heeft dat gevoel zelf helemaal niet, die denkt juist dat ze bezig is de eisen van de beweging om te zetten in maatschappelijke verandering. Maar ze doet dat gevangen, 'ingekapseld' binnen werkwijzen, omgangsvormen en 'randvoorwaarden' (dingen die binnen de institutie waar ze zit, 'nu eenmaal niet anders kunnen') die ervoor zorgen dat van haar eisen maar een heel klein beetje gerealiseerd kan worden, of, nog erger, dat ze op een raadselachtige manier eigenlijk het omgekeerde effect hebben.

Het feminisme van de eerste golf is ingekapseld in de strijd voor het vrouwenkiesrecht, en in allerlei sociale hervormingen die later de basis werden voor allerlei instituties van de

verzorgingsstaat, die nu vrouwen onderdrukken. De tweede golf heeft al een hele serie inkapselingspogingen opgeroepen.

Bijvoorbeeld: toen de praatgroepen een tijdje bestonden kwamen er allerlei psychiaters en psychologen in actie, die zeiden dat praatgroepen eigenlijk een vorm van therapie zijn en dat er daarom deskundige begeleiding bij moest om te voorkomen dat er ongelukken zouden gebeuren - daar zijn we niet ingetrapt, maar ondertussen is de radicale therapie gekomen, die de praatgroepen steeds meer beïnvloedt.

Een tweede voorbeeld: In 1976 was het Internationale Jaar van de Vrouw. De meeste feministen deden er niet aan mee - maar de traditionele, niet-feministische vrouwenbewegingen kregen ineens een feministies sausje: er werden eenmalige subsidies verleend aan iedereen die kon aantonen dat ze zich met vrouwenbevrijding bezighield.

Een derde voorbeeld: er komt plotseling een geweldig aanbod van kursussen, voor Nederlands en Engels en maatschappijleer, tot zelfs een hele Open School toe. Ontevredenheid en verzet kunnen dan worden omgezet in het leren van woordjes, voordat ze een duidelijke vorm gekregen hebben. Deze vorm van inkapseling is zelfs een tweedelige fuik: je kunt er ook vrouwen mee vangen die zichzelf als feminist beschouwen, vooral als ze net ontdekt hebben dat ze 'egoïsties' mogen zijn en dus over de gevolgen van hun betaalde positie niet hoeven na te denken. Zo kapselt dan uiteindelijk de ene groep vrouwen de andere in.

Intussen gaan allerlei vrouwen die al maatschappelijke posities hadden waar ze zich konden laten horen, ook feministiese geluiden maken, maar natuurlijk alleen die geluiden waar je je geen buil aan kunt vallen, waar de mannen niet écht boos van worden. Dit zijn de randgeluiden van het feminisme; die dingen die de grondslagen van de mannenmaatschappij slechts zijdelings aantasten. Nu wil ik niet zeggen dat die randgeluiden niet nuttig zijn. Omverwerpen van mannenovertuigingen en mannenmacht zal een eindeloos proces zijn, en natuurlijk is het handig om eerst de loszittende stenen uit hun bouwwerk te trekken, in de hoop dat de rest dan ook gaat wankelen. Maar je moet er niet te sterk op rekenen. Mannen hebben ongeveer 6000 jaar de tijd gehad om hun macht over ons te vestigen en zij hebben in die tijd waanzinnig veel geleerd, niet alleen door ons te onderdrukken - vaak deden we niets terug - maar vooral door onderlinge onderdrukking. Het patriarchaal-kapitalistische systeem is waarschijnlijk het soepelste, buigzaamste onderdrukkingssysteem dat ooit gevormd is. Het werkt om zo te zeggen vanzelf, zonder dat iemand het geheel hoeft te overzien (hoewel ik toch nooit helemaal zeker ben dat er niet een groep mannen is die het geheel wél overziet en systematies bewust op die punten ingrijpt waar het mis dreigt te gaan: even een jaar voor de vrouw instellen als de wijfjes te opstandig worden).

Ik weet niet zeker of bolwerken die wij triomfantelijk veroveren, niet allang door de vijand verlaten waren. Ik weet in elk geval zeker dat de punten waar het werkelijk om gaat te herkennen zijn door de sfeer, de spanning en de moeizaamheid waarmee ze omringd zijn; door weerstanden, zowel binnen als buiten jezelf. De actie van het vrouwenbevrijdingsfront tegen de film Turks Fruit heeft iedereen de grootste moeite gekost - waaróm was het nou zo'n rotfilm? - maar we waren er trots op; aan de actie tegen moederdag hebben we gezellig gewerkt; maar die sloeg dan ook nergens op: het was een open deur.

Je kunt het misschien zo zeggen: als we aangemoedigd worden op een bepaald maatschappelijk punt iets te doen of te zeggen, zit er vermoedelijk een tegenstrijdigheid achter; als wij het winnen hebben de mannen er ook op een bepaalde manier voordeel bij. De seksuele revolutie is hiervan het standaardvoorbeeld: als vrouwen het recht gaan opeisen voor een seksueel leven, omdat ze terecht het niet-bestaan van vrouwelijke seksualiteit opvatten als een symptoom van de onderdrukking van alles in vrouwen wat actief en prettig is, werken ze tegelijk mee aan de verseksualisering van de menselijke omgangsvormen, die er aan bijdraagt mensen definitiever van elkaar te isoleren dan ooit gebeurd is, en die vrouwen nog meer in de haar toegewezen lichamelijke bestemming vangt en tot projectie van mannelijke wensen en behoeften beperkt, dan de grofste uiterlijke onderdrukking kan bewerken (vrouwen gaan vrijwillig naar films waarin vertoond wordt hoe zij verneukt worden).

Dit is geen reden om geen seksualiteit te eisen, het is wel een reden om - als beweging - heel goed te bedenken hoe je dat doet. De seksuele revolutie brengt verseksualisering. *Verseksualisering bestaat uit het loskoppelen van de seksualiteit van andere aspecten van het leven, en deze dan versterken.* Als feministen werk je daar tegen in door het verband met de rest van het bestaan weer te herstellen.

Samenvattend: je probeert van de meestromingen te profiteren, zonder je door de mannenstromen van je doel te laten afleiden. Dat is iets wat in je eentje heel moeilijk is. Je moet in staat zijn om steeds maar helder voor je te blijven zien wat de bedoeling van het feminisme ook weer was; je moet voeling houden met de verschillende dingen die in de samenleving en in de vrouwenbeweging gebeuren. Misschien zijn er vrouwen die het in hun eentje kunnen, maar met anderen samen gaat het in ieder geval makkelijker. *Samen kun je namelijk zichtbaar maken wat het feminisme bedoelt;* dan kun je maatschappelijke verschijnselen daarmee vergelijken en dan weet je meteen wat goed en fout is. Hoe voel ik me in de vrouwengroep?, hoe voel ik me op mijn werk?, o ja, daar zit het verschil.

Kortom, ook vrouwen die een baan hebben hoeven zich niet te laten inkapselen. Als ze op één of andere manier contact hebben met de vrouwenbeweging kunnen ze voorkomen dat ze in de boot genomen worden. Ze kunnen steeds een beetje feminisme in hun werk stoppen, net zo dat ze niet ontslagen worden. Ze zullen minder loyaal zijn aan dat werk, minder erin geloven. Want dat is weer de narigheid met vrouwen: op een bepaalde manier zijn ze 'inkapselbaarder' dan mannen. Mannen doen hun werk in het algemeen alleen voor zover het met hun eigenbelang - geld, status, macht - overeenkomt. Vrouwen zijn bereid ook zonder dergelijke beloning te werken, uit trouw aan het werk zelf (daarom beweren wij dat de hele samenleving op vrouwenwerk berust). De meeste vrouwen willen hun werk goed doen. Dat betekent dat zij gewoon binnen de 'randvoorwaarden' ervan blijven. En als zij denken dat ze tegelijk feministies bezig zijn, zullen ze het extra enthousiast doen.

Die trouw aan het werk, die instelling op de behoeften van anderen is de basis waar het feminisme-als-toekomstvisie op berust. Omdat vrouwen een andere manier van werken hebben, denken we dat we in staat zijn een andere samenleving te organiseren. Maar we moeten natuurlijk leren om die manier van werken zo te gebruiken dat we onszelf en andere vrouwen er niet mee benadelen, zoals nu dikwijls wel het geval is, door misplaatste loyaliteit aan onderdrukkingssystemen (zie de stereotype hoofdverpleegster, die écht denkt dat het goed voor het ziekenhuis is als zij de leerlingen afsnauwt).

En daarom is een radicale vrouwenbeweging zo nodig, een beweging die waakzaam is, op het wantrouwende af, die voortdurend analyseert op welke manier het feminisme nu weer bezig is ingepakt te worden; en die zelf een klimaat kreëert waaraan je kunt blijven zien wat het verschil is. Wanneer je vertegenwoordigd wordt - en iedere vrouw die zich feminist noemt vertegenwoordigt ons, of we dat nu willen of niet - moet je je vertegenwoordigster in de gaten houden en bekritisieren. Vrouwen kunnen er steun aan ontlenen om te helpen onderscheiden waar ze nu nog aan mee kunnen doen en waaraan niet meer. En degenen die het feminisme werkelijk alleen maar gebruiken voor eigen roem en welvaart, die moeten aan de kaak gesteld worden, opdat ze zo min mogelijk vrouwen in de war kunnen brengen.

Een beweging zonder inkapseling, zonder vertegenwoordigers binnen de maatschappelijke instellingen, heeft te weinig kans om zijn ideeën te verspreiden en groter en sterker te worden. Maar een beweging zonder een werkelijk bewuste en principiële kern, waar iedereen zich steeds weer van maatschappelijke aangroeisels kan bevrijden, waar motivatie, steun en richtinggeving te

halen is, is niet meer dan een aspekt van de ontwikkelingen in de mannenmaatschappij, zonder eigen stuur en richting.

Nu de vrouwenbeweging maatschappelijk aanvaard dreigt te worden is de grote onderlinge tolerantie waarmee we begonnen, het idee dat iedere vrouw maar voor zichzelf moet beslissen hoe radikaal zij is in haar afwijzing van de mannenmaatschappij, een luxe geworden die we ons niet meer kunnen permitteren.

Ik vind dat heel jammer, want die tolerantie was inderdaad een luxe. Het was heerlijk om vrouwen zonder meer te aanvaarden, om je niet te hoeven afzetten omdat we allemaal hetzelfde doel hadden. Ik kan emotioneel niet eens begrijpen waarom vrouwen een dergelijke eenvoudige saamhorigheid doorbreken voor mannendoelen als geld en macht; dat ze niet inzien dat wanneer je je eenmaal bewust bent geworden van de onderdrukking, de enige basis voor een zinvol bestaan in de saamhorigheid met andere vrouwen ligt; en zo ben ik het meest bitter over degenen die die saamhorigheid meegemaakt hebben en haar desondanks verbreken.

Maar we moeten verder. Als we doorgaan met saamhorig-zijn met vrouwen die het niet met ons zijn, zijn we gewoon dom. We moeten proberen helderheid te bereiken, al gaat het ten koste van oude vriendschappen en oude strijdherinneringen. Want er komen steeds nieuwe vrouwen die bereid zijn om samen te vechten – en die moeten weten waar ze de solidariteit kunnen vinden.

Inkapseling 1: de emotioneel-erotiese revolutie

We hebben de seksuele revolutie nu wel gezien. En gekonstateerd dat het een verandering voor en door mannen was.

Sinds de 19e eeuw was seks een taboe. Het gebeurde in het donker in de alkoof, of sadisties in een bordeel. De mannen waren actief, de vrouwen deden het met afgewend hoofd. Beide geslachten waren er viezig van als ze welopgevoed waren. En min of meer welopgevoed waren de burgers en de middenstand.

Ze waren deftig respektievelijk armoedig, en beide groepen waren benepen, vinden we nu. De burgers en kleinburgers van weleer werden de middenklasse van tegenwoordig, die 80%, zo niet 90% van de Nederlandse bevolking omvat en verdeeld is in steeds vager wordende lagen. De bovenste lagen van de middenklasse hebben het meeste geld en permitteren zich het meest, zowel financieel als in andere opzichten. De mannen uit deze bovenste lagen zijn ook het volkje van de seksuele revolutie.

De seksuele revolutie was een produkt van de jaren zestig. In die tijd werden door groepen jongeren in een aantal westerse landen de autoriteiten aangevallen, en het materialisme en het kapitalisme en de neo-koloniale oorlogsvoering (b.v. Vietnam), maar ook het seksisme: de tweede feministiese golf ontstond.

Bij al dit leven en bewegen onder de jongeren, werden heel wat bestaande normen afgeschaft. De meest drasties schaften ze allemaal af, uit verzet tegen een gedwongen en dwangmatige levensstijl die niets menselijks meer had. Het seksuele taboe werd doorbroken. De doorbrekers werden niet gestraft en anderen volgden daarom al snel en happig: de jongeren van de hogere lagen van de middenklasse: studenten, universiteitsmensen, welzijnswerkers, sociale wetenschappers en de goed betaalden in het bedrijfsleven.

De NVSH liep voorop en maakte met haar provokatief optreden dat de seksuele revolutie niet verborgen bleef in subkulturen

maar in de openbaarheid kwam. Het COC ging meer aan de weg timmeren. Er werden groepen opgericht als Sexpol en de ASWH (Amsterdamse Studentengroep Homoseksualiteit, later AJAH: Amsterdamse Jongeren Aksiegroepen Homoseksualiteit: de seksuele revolutie moest verproletariseerd).

In 1968 werd MVM opgericht. Dolle Mina, uit december 1969, was veel beter bij de tijd zoals jonge mannen die wensen te beleven: het waren hippe, aantrekkelijke meiden en ze deden niet intellectueel, VVD-ig of parlementair-politiek zoals MVM: nee, Dolle Mina's waren echt vrouwelijk: nog niet zelfstandige wezens met een eigen willetje waar je mee kon lachen en die met je naar bed wilden. Dolle Mina ging in een half jaar ten gronde aan de linkse mannen, die haar strijd tegen seksisme omvormden in strijd tegen kapitalisten. Zo verloor het nog nauwelijks opgekomen feminisme in Nederland onmiddellijk de strijd tegen haar erfvijand, de man.

Wat betekende de seksuele revolutie nu voor ieder van ons: dat we moesten neuken, dat het trutzijn nu helemaal niéts verdienstelijks meer had, dat je slet *moest* worden, dat dat hip was.

Voorts: dat je klaar *moest* komen, standjes doen, dat mannen gingen opletten en vroegen of je wel iets (geweldigs) onderging. Resultaat: we fingeerde orgasmes en kregen seksuele problemen.

Bij de seksuele revolutie hoorde ook dat seks niet alleen werd losgekoppeld van de voortplanting, maar ook van trouw (voor mannen was seks altijd al losgekoppeld geweest van liefde, maar dat wilden wij vrouwen nog steeds niet onder ogen zien). Je kon je nog zo uitsloven in bed en op ander gebied: op een gegeven moment ging hij naar een ander. Ook in dit opzicht werkte de seksuele

revolutie in het voordeel van mannen: het voor hen zo belangrijke veroveren om het veroveren, werd nu legitiem.

De feministen in de Verenigde Staten waren heel wat kwader dan wij hier. En dus ook heel wat kreatiever (hoewel Dolle Mina in de V.S. een uitstekende naam heeft op grond van haar eerste akties). Vanuit (het moderne) China namen ze een systeem van 'bitter-spreken' over: de praatgroepen voor vrouwen. De Amerikaanse praatgroepen bestonden uit twee gedeelten, het eerste deel om te klagen, en het tweede deel om te analyseren waarin je bevoorrecht bent door de maatschappij zoals die is en waardoor je dus zelf bepaalde veranderingen niet wilt of tegenhoudt. Het geheel was bedoeld om een gevoel van gemeenschappelijkheid en woede los te maken over de bij elkaar en jezelf ontdekte identieke onderdrukking; dit moest een startpunt zijn voor werken aan vrouwenbevrijding. Helaas is dat laatste deel, analyseren waarin je bevoorrecht bent, bij de import in Nederland totaal verloren gegaan: de feministiese groepen bij ons zijn vooral klaaggroepen geworden (en dat is vanwege het verdeel- en-heers waarmee de mannen de vrouwen regeren al heel politiek) maar doordat de meeste vrouwen in deze groepen tot nu toe niet onder ogen hebben willen zien in hoeverre zij zelf meewerken de bestaande machtsverhoudingen in stand te houden, is een verdere politiek-feministiese toespitsing van het praatgroepwezen uitgebleven: er kwam geen krachtige feministiese voorhoedebeweging.

De praatgroepen werden een jaar na het Dolle-Mina-debacle in Nederland geïmporteerd door maar een paar vrouwen; er ontstonden onafhankelijk van elkaar drie groepen. Die paar vrouwen die ze opzetten waren op dat moment nog de enigen die het feminisme als revolutionaire beweging zagen zitten en in elk geval niet meer wilden leven zonder feministies ideaal. Waar waren al die andere feministen gebleven? Die zaten alweer thuis. Ze waren gauw teleurgesteld, konden onvoldoende inzicht opbrengen in het belang van het feminisme en hadden meer belang bij vasthouden wat ze al hadden, bij vasthouden aan het bestaande dus; ze konden zich geen voorstelling maken van een betere toekomst, kortom: ze vertoonden alle trekken van de psychologie van onderdrukten die een *resultaat* is van onderdrukking. Een aantal van hen was bovendien bedreigd door man of vriend als ze niet met het feminisme ophielden.

De praatgroep-idee was goed. Iedereen had er kennelijk op zitten wachten, want in anderhalf jaar was er een bloeiende praatgroepbeweging die een aantal succesvolle kongressen hield, op het eerste waarvan tot het kraken van een vrouwenhuis werd besloten.

De praatgroepen en hun vervolgen (vrouwenhuizen, vrouwenkranten, De Bonte Was) hadden een aantal gevolgen:

- feminisme is alleen mogelijk waar geen mannen zijn. De praatgroepen waren de eerste feministiese groepering in Nederland die mannen weerde.
- met vrouwen onder elkaar leer je elkaar te zien - voor het eerst. Als alle onderdrukten hebben vrouwen méér oog voor hun onderdrukkers dan voor hun mede-onderdrukten. Dit mechanisme wordt in praatgroepen tenietgedaan.
- je kunt geen boek/blad over vrouwen meer openslaan, in geen vrouwengroep meer komen, of het woord ervaring valt. Het nu algemene besef van de ervaring als niet vervreemdend leermiddel voor vrouwen, is in Nederland geïntroduceerd en verbreid door praatgroepen. De erbij horende, eye-opening kreet 'het persoonlijke is politiek' is zelfs tot een misbruikt cliché geworden.

Effekt nr. twee had op zichzelf weer een gevolg: vrouwen gingen van elkaar houden!

Wat houdt deze inmiddels ook tot cliché geworden kreet in?

- dat een aantal vrouwen inderdaad echt iets in vrouwen gingen zien
- een sfeer waarin plaats was voor begrip en tederheid
- er werd getroost en geknuffeld

- er is ontzettend veel gevrijd. Veel vrouwen werden verliefd op een vrouw. Dat was het! Het klopte met de ideologie én het was politiek: niet meer met mannen. Helaas verwachtten nu velen de hemel op aarde. Ze tuinden blind in een aantal vallen.

Veel vrouwen zijn dan ook allang weer van hun homoseksuele uitstapjes teruggekeerd; een enkele zelfs onder het motto: in een relatie met een vrouw heb je dezelfde problemen als in die met een man, dus mannen onderdrukken vrouwen niet.

In welke val vielen de vrouwen? Kort (je kunt er een boek over schrijven):

- liefde is iets onmaatschappelijks, je moet het op eigen kracht opbrengen, de maatschappij werkt niet liefde-bevorderend, integendeel: de maatschappij is liefdeloos en door die liefdeloosheid word je voortdurend aangetast, wat de liefde voortdurend dreigt te verpesten. Voor het instandhouden van liefde is doorzettingsvermogen, weten wat je wilt en hoe je het wilt (= politiek feministies inzicht) nodig, en geduld en kunnen vergeven én principieel (feministies) kunnen zijn en meelevend en verzorgend en bovenal: véél meer tijd en energie dan onze maatschappelijke bezigheden ons laten;
- dit alles moet je van je relatie kunnen terugverwachten, dat betekent dat je met haar moet kunnen praten;
- wij vrouwen zijn niet gekonditioneerd op liefde maar op onderwerping. Dat geeft moeilijkheid bij een relatie tussen vrouwen.
- we zijn niet gekonditioneerd op seks, seks is mannelijk. Mannen kunnen zich niet voorstellen hoe vrouwen vrijen. Veel wezenlijker is dat mannen - onbewust - weten dat vrouwen wezens zonder 'seksuele identiteit' zijn; er is geen clitoridectomie voor nodig om vrouwen onseksueel te maken: systematische onderdrukking en verwaarlozing maakte vrouwelijke eunuchs van ons - er was tenminste een hele seksuele revolutie voor nodig om vrouwen weer aan het vrijen te krijgen.
- een relatie met een vrouw is wezenlijk anders dan die met een man: van elkaar aanvullen is geen sprake; als je het toch probeert val je in een man-vrouw-patroon..
- de nu in vrouwenrelaties teleurgestelde vrouwen vielen in de valkuil van de seksuele revolutie: als je iemand aardig vindt ga je er dus meteen mee naar bed. Dat is mannengedrag. Als je eigenlijk geen zin in vrijen hebt, als je denkt dat het van je verwacht wordt, als het je alleen om seks te doen is, als seks je enige manier is om contact met iemand te kunnen maken.
- door de seksuele revolutie gaat seks andere vormen van menselijk contact vervangen. We noemen dat verseksualisering. Deze valkuil bestaat nu ook voor vrouwen omdat de seksuele revolutie algemeen geaccepteerd is, ook door vrouwen.

Niettemin hebben praatgroepen het image van tederheid, en meer door de schriftelijke propaganda dan door de praktijk.

En toen kwam in 1975 de feministies radikale therapie die een konkurrent ging vormen voor de praatgroepen (althans in Amsterdam). Tederheid was niet meer het resultaat van feministies samen praten, het werd geïnstitutionaliseerd via 'strokes', tederheid werd verplicht.

Al is het woord *therapie* natuurlijk fout, want afkomstig uit het vrouwen- vijandige kader van de psychotherapie, mogelijk had de in de Verenigde Staten ontstane radikale therapie een zinnig iets voor de vrouwenbeweging kunnen zijn: konkrete hulp in akute nood plus bijspijkeren in de feministiese strijd. Zoals de verwachten was vanwege het woord therapie zijn deze beide aspecten op de achtergrond geraakt, althans in Nederland, en is de radikale therapie nu voor vrouwen die het beter/fijner willen krijgen, die gelukkig willen worden. De radikale therapie belooft vrouwen zelfs te helpen met het *oplossen* van haar problemen.

Alsof dat zo maar kan bij onderdrukten, zonder dat de onderdrukking verandert.

Met de opkomst van de radikale therapie werd het politieke element verder teruggedrongen. In de radikale therapie gaat het er volgens veel volgelingen om, om flinker te worden. Heel goed. Maar een flinke vrouw krijgt de kous op de kop. want flink past niet in vrouwenrol en vrouwenbeeld, of

ze vereenzaamt. Aan flinkheid hebben vrouwen alleen iets als ze met elkaar flink zijn, dus in een feministiese strijdsituatie. De onderdrukten aller landen kunnen zich alleen verenigen, Dat kunnen we van mannen - theoreties - opsteken.

Er is veel zelfverbetering in de radikale therapie. Aan bijdragen tot verbetering van het lot van de mede-onderdrukten wordt minder gewerkt. De radikale therapie is aantrekkelijk voor vrouwen omdat ze zich zwak voelen, omdat gevoelens hun terrein zijn, omdat radikale therapie niet die zware eisen stelt die het feminisme stelt.

De radikale therapie komt niet uit de lucht vallen. Haar bronnen zijn:

1 de groepstherapieën, -trainingen, psychotherapie en dus psychiatrie, dus Freudianisme en seksisme

2 feminisme

3 de Verenigde Staten en dus bussiness (= zaken doen)

Ad 1. Waarom zijn mensen tegenwoordig - mannen en helaas ook vrouwen - bereid honderden en duizenden guldens neer te tellen voor een vorm van groepstherapie? Om weer eens iets te voelen. Om contact met anderen te hebben. Om het raadsel dat zij zichzelf zijn en dat anderen voor hen zijn op te lossen. En voor de erotiek, de vrij zwevende erotiek die vooral in groepsweekends ontstaat, als de mensen ontspannen zijn, en dus andere dan de gewone spanningen kunnen toelaten, als ze eindelijk iets kunnen en mogen voelen, de man buiten zijn werk, de vrouw buiten haar werk en/of gezin; als er echtelieden zijn geeft de niet-gewone spanning een extra impuls die de uitgebluste relatie verder helpt, of naar opnieuw lijmen of naar het einde, geeft niet, als er maar wat gebeurt. Mensen gaan kapot aan

de dagelijksheid, aan de daar heersende onderdrukkingspatronen die hun hoofden benevelen.

Waarom worden er anders zoveel waardeloze detective-romans gelezen? Waarom wordt er tv gekeken? Toch niet omdat de mensen barsten van creativiteit, van energie en van levenslust, al dan niet seksueel.

Mensen snakken naar gevoel, vooral prettig gevoel. Mannen denken dat vrouwen hen dat kunnen bezorgen. Praatgroepen en feministiese boeken hebben dat opnieuw bevestigd.

Ad 2. Feminisme heeft de radikale therapie het besef gegeven dat vrouwen anders zijn maar in principe volwaardige mensen, maar dat zij onderdrukt zijn en vandaar anders. Feminisme heeft aan de radikale therapie ook het besef gegeven dat vrouwen vermogens hebben die mannen niet (meer) hebben: tederheid, het vermogen te geven, te 'voeden', kunnen liefhebben, erotiek.

Ad. 3 Radikale therapie valt onder awareness-bussiness, oftewel bewustzijnsindustrie. In het interne blad Fort van de radikale therapie is de discussie losgebrand over de vraag: betaling ja dan nee van de leidinggevendenden (de ervaren vrouwen die hun ervaring in dienst stellen van nieuw gevormde therapiegroepen, èn vrouwen die gestudeerd hebben, bv. psychologie, en nu therapiegroepen willen gaan geven). Het enige motief van degenen die betaling willen is dat ze alleen nog met vrouwen willen werken. Dit is een egoïsties motief. Wat ze met die vrouwen willen en vooral: wat ze met het feminisme willen? Zo te lezen niets. Alleen zelf bevredigend werken. Bussiness zo leefbaar mogelijk maken.

Maatschappelijk-psychologies gezien wordt de seksuele revolutie nu voor en door de hogere middenklasse-lagen aangevuld met de emotioneel-erotiese revolutie. Deze revolutie is een aanvulling op de seksuele, geen vervanging ervan. Want mannen willen wel meer kwaliteit in seks, maar niet minder kwantiteit, noch minder verscheidenheid. In onze wereld, waarin vrij ondernemerschap het hoogste is, zijn ook de hoogst betaalde mannen meestal toch gewoon werknemers. Hen blijft alleen het vrij ondernemerschap van de pik. Maar ook afgezien van het kapitalisme: mannen hanteren hun pik als machtsinstrument. Dit is een patriërchaatshouding - het kapitalisme is daaraan, als het om vrouwen gaat, ondergeschikt.

Waarom mannen van hun emoties vervreemd zijn en waarom ze elke aandoening omzetten in een seksuele, kun je lezen in ons uittreksel van Firestone's *Dialectic of Sex* in 'En ze leefden nog lang en gelukkig. . .' (De Bonte Was). Hier staat ook beschreven dat mannen vrouwen nodig hebben: hij verrijkt zich aan haar emoties. Zij moet hem troosten en hem zich een levend mens laten voelen. Hij vreet haar uit.

De maatschappelijk hogeren onder de door de seksuele revolutie beïnvloede mannen willen meer dan seks. Ze willen emotionele verzorging (klassiek) en erotiek (nieuw).

Door de reclame die wij feministen voor onze emotioneel-erotiese vermogens hebben gemaakt, hebben wij ingespeeld op tendenzen van de tijd, en op hun behoeften. Als wij het uiten van emoties nu ook nog verder gaan oefenen en perfektioneren, in groepstrainingen zoals bv. de radikale therapie, werken wij hier nog sterker op in.

Wij hebben ons niet gerealiseerd dat we wel moeten oefenen, dat als de tendenzen van de jaren zeventig doorzetten, we als erotiekobjecten in een scherpe concurrentiepositie worden geplaatst. Daar zorgt de bewustzijnsindustrie voor, die mannen voor geld erotiek aanbiedt waartegen wij moeten opboksen.

De jaren zeventig, de restauratiejaren met hun emotioneel-erotiese revolutie sluiten aan op de woelige alternatieve jaren zestig. Immers, iedereen in de jaren zestig die een of ander ideaal had, is gefrustreerd. De jong-marxisten, de flower-power, de hippies, de vagen, veel feministen. Van alle bewegingen uit die tijd zijn alleen het feminisme en de milieubeweging overgebleven. Waar zijn de anderen gebleven? De rijksten hebben een boerderijtje gekocht. De rest is zoek. Ze zitten binnen. Bij hun vrouw dus.

Bij de meeste progressieve mannen krijgt het persoonlijke tegenwoordig veel aandacht. Ze proberen nu het persoonlijk leven prettig te maken, omdat de maatschappij te vast op haar grondvesten bleek te staan. Ze hebben de buitenwereld inderdaad buitengesloten. Ze hebben behoefte aan gevoel.

Maar er zijn nog twee redenen waarom mannen oren beginnen krijgen naar het feminisme-van-de-emoties.

Mannen gunnen ons niets. Als WIJ iets hebben, willen ZIJ het ook. Vooral als het niet voor ze bestemd is. En wat zich in praatgroepen en vrouwenhuizen voordoet, is niet voor hen bestemd. Ze mogen er niet bij zijn. Het feminisme wordt voortdurend door vrouwen aan de man gebracht. *En het feminisme dient niet aan de man gebracht te worden. Waarom gebeurt dat dan wel? Omdat veel vrouwen bang zijn voor hun man en hem op de hoogte houden van wat ze doen zodat hij door de informatie die hij over haar heeft, controle over haar houdt.* Omdat vrouwen bang zijn voor de onmaatschappelijkheid waartoe een persoonlijke feministiese stellingname onherroepelijk leidt. Dit betekent ook dat de feministen voortdurend iets nieuws moeten verzinnen als hun ideologie en hun activiteit voor de zoveelste keer door anderen die zich feminist noemen aan de man gebracht zijn, vermaatschappelijkt zijn en daarmee van hun revolutionair-feministies karakter ontdaan.

Is het met praatgroepen duidelijk dat wat daar gebeurt niet met mannen gedeeld kan worden, met de radikale therapie is dat niet zo. Een vrouw die in de radikale therapie opknapt, zich beter gaat voelen en zich warmer en spontaner en preciezer kan uiten, die kan dat heel goed ten dienste van mannen stellen. Wat je in praatgroepen leert kastreert mannen.

Bovendien: radikale therapie verpsychologiseert. Was dat aanvankelijk bij de opzetsters misschien niet de bedoeling, het gebeurt. Zeker als de afgestudeerde vrouwelijke psychologes, agoges er leidinggevende of in elk geval toonaangevende figuren worden. Kunnen dergelijke vrouwen nog optreden alsof ze niet gefiltreerd en gekonditioneerd zijn door de mannelijke en onderdrukkende gedragswetenschappen? Natuurlijk niet. Ze zouden in waarlijk feministiese therapie moeten om hun mannentrucjes weer af te leren, en vooral om te leren die tot op de bodem te doorzien...

Wat is er zo erg aan verpsychologiseren? Het ontpolitiseert. Bij verpsychologiseren wordt bv. boosheid teruggebracht tot jezelf 'Ik ben woedend over de manier waarop er hier over mij wordt

geoordeeld, want... !' Verpsychologiseerd antwoord: 'Je kunt er zeker niet tegen dat we dat en dat van je vinden. Je moet zorgen dat je er wel tegen kan, wij zullen je daarbij helpen!'

Hoe stampvoetender je dan zegt dat je er wèl tegen kunt, maar dat je iets tegen de inhoud van het oordeel hebt, des te meer 'bewijs' je dat je er niet tegen kunt.

Verpsychologisering maakt machteloos. En dat is de bedoeling van het feminisme niet.

Feministische woede wenst niet verpsychologiseerd te worden. Zij zoekt uitbreiding. Zij wil gedeeld worden door zoveel mogelijk andere vrouwen. Zij wil groot worden: de bron van strijd.

Kortom: een nieuwe inkapseling dreigt, waart door de wereld: de emotioneel-erotiese uitbuiting van vrouwen door mannen, logies vervolg en aanvulling op de seksuele revolutie, die ook ten gunste van mannen uitpakte en bovendien het feminisme ernstig schade heeft gedaan ('vlinders in de buik', ongeacht of het om een man of om een vrouwenpraatgroep gaat). Laten we ons niet oefenen in uiten, als het ten dienste van mannen komt. En laten we onze erotiek ten opzichte van vrouwen niet versekken maar in solidariteit omzetten. Samen werken aan het feminisme zal dan bovendien een betere voedingsbodem voor liefde blijken te zijn dan samen iets proberen zonder feministies kader.

Inkapseling 2 : vrouwenbeweging en geld

De radikale feministiese vrouwenbeweging is ontstaan als reactie op de twee bestaande Nederlandse feministiese groepen, die toegankelijk waren voor mannen.

MVM was opgezet voornamelijk om via vrouwen die al maatschappelijk actief waren het leven wat gemakkelijker te maken. Dolle Mina wilde vrouwen bij de socialistiese strijd betrekken. Geen van beide bewegingen richtte zich op innerlijke bevrijding en zelfrespekt voor alle vrouwen. Na een aantal moeizame jaren is via praatgroepen, vrouwenkranten, vrouwenkongressen en vrouwenhuizen een beweging van de grond gekomen die dat wel probeert en die daar een aantal konsekwenties uit heeft getrokken voor de wijze van organisatie en omgang.

Het doel is bevrijding van alle vrouwen: dan moet ten eerste worden voorkomen dat een kleine groep vrouwen macht krijgt over alle anderen. De ervaring leert dat in grote organisaties dat niet te voorkomen is: dus willen we geen grotere organisaties, maar kleine, zo mogelijk open groepen, met roelering van functies en zonder toporgaan met beslissingsmacht. Verder moet worden voorkomen dat er een groep vrouwen ontstaat die naar de buitenwereld toe het feminisme gaat vertegenwoordigen en dan gemanipuleerd kan worden door de bewustzijnsindustrie: dus geen sterrenstelsel, maar anoniem en kollektief werken, proberen zoveel mogelijk vrouwen aan het praten en schrijven te krijgen, zodat zij allen hun eigen echte stem hebben.

Dit soort feminisme spreekt inderdaad heel veel vrouwen aan, dus het begint een zekere mate van maatschappelijke macht te krijgen. Tien jaar geleden werd je als radikaal feminist voortdurend aangevallen en uitgelachen; nu kan je er een zeker maatschappelijk respekt mee veroveren. Dat is fijn, want anders zouden we het op den duur niet volhouden.

Maar wat gebeurt er nu? Vrouwen die in de bewustzijnsindustrie werken - met name in de media en in therapieën - en die aanvankelijk juist niet feministies wilden worden, beginnen er nu aardigheid in te krijgen. Er zit brood in feministiese artikelen, televisieprogramma's, boeken en vooral natuurlijk in therapieën, omdat vrouwen toch al de belangrijkste klanten van psychiaters en psychologen waren. Deze vrouwen maken een tegenideologie, die in vragende vorm wordt gebracht: waarom mag je geen geld verdienen met iets wat je leuk vindt? Waarom moeten vrouwen nu weer het liefdewerk doen?

Ik zal nog maar eens uitleggen waarom dit noodzakelijk is, hoewel de doelstellingen zoals ik die heb opgeschreven, zo duidelijk zijn als wat. De meeste vrouwen vinden ze zelfs zo vanzelfsprekend, dat ze er nooit over nadenken. Moet je geld verdienen als je achter de bar staat in het vrouwenhuis? Als je de gang dweilt? Als je de vrouwenkrant tikt? Als je twee uur met een depressieve vrouw praat? Als je een stukje schrijft voor De Bonte Was? Natuurlijk niet, roepen ze buiten Amsterdam nog.

Maar in Amsterdam begint al twijfel te groeien. Bijna alle feministen hebben het moeilijk op hun werk, omdat ze niet achter de doelstellingen ervan staan. Velen hebben jarenlang minstens halve dagen voor niets aan het feminisme -gewerkt, onder dikwijls hele moeilijke omstandigheden; agressie van de buitenwereld, agressie van andere vrouwen die het feminisme maar bedreigend vonden. Als anderen, die dikwijls veel minder feministies zijn, geld, soms heel veel geld - therapieën, groepsbegeleidingen, feministiese damesromans - verdienen, waarom wij dan niet? Zijn wij die voor niets werken dan stomme huisvrouwen, wereldvreemde overblijfsels van de revolutionaire stemming van de zestiger jaren, die zo goedgelovig zijn geweest om de revolutionaire ideeën (want bevrijding van alle vrouwen is revolutionair) tot een richtsnoer van hun leven te maken, terwijl nu de nieuwe vrouw (een beetje feministies, een beetje socialisties en een beetje lesbies) komt om de voordelen in te pikken?

En zullen die vrouwen het feminisme nu naar buiten gaan vertegenwoordigen, terwijl het echte feminisme steeds onzichtbaarder wordt?

En het is zo moeilijk uit te leggen. Vrouwen zijn geneigd om emotioneel en moralistisch te denken ('waarom mag ik geen geld verdienen met iets wat ik leuk vind'), maar niet politiek. Ik geloof dat slechts weinig vrouwen zich realiseren (ook marxistische niet), dat geld werkelijk de grondslag van deze maatschappij is, zowel organisatorisch - de wetten van het kapitaal - als psychologisch - het warenfetisjisme (om in wanhoop over zoveel onbegrip dan maar eens marxistische termen te gebruiken). De mannenorganisaties die deze maatschappij bepalen zijn te onderscheiden in twee groepen: die van het kapitaal (de ondernemingswijze productie) en die van de overheid; beide met bureaucratische apparaten die al hun deelnemers in een ijzeren kooi van voorschriften en gedragskoden insluiten. Deze organisatiegroepen werken voor een deel tegen elkaar in, maar meestal, in belangrijke zaken zeker, werken ze samen en versterken ze elkaars macht (kijk maar hoe de Utrechtse president van de rechtbank de stakingen saboteerde). Alles waar geld te verdienen valt zit binnen één van deze organisaties. Waar, wanneer en zolang je geld verdient wordt in ieder geval je gedrag, maar dikwijls ook je innerlijke houding, *bepaald door de eisen van de organisatie*. De idee dat een organisatie in het patriarchaal-kapitalistische systeem tot doel zal hebben de bevrijding, dus de gezamenlijke macht van alle vrouwen te bevorderen lijkt mij vooruit gezien al uiterst gering.

De keuze: feminisme als beroep, of niet, is de keuze voor de soort beweging die je wilt. De praatgroepen- en vrouwenhuisbeweging berust op het idee van afscheiding - om sterker te worden; vrouwen onder elkaar kunnen op een niet-maatschappelijke manier met elkaar praten en werken en zo nieuwe gedachten, nieuwe gevoelens en nieuwe werkmethoden ontdekken.

Geprofessionaliseerd, betaald feminisme is wezenlijk feminisme-met-mannen: het is niet los te maken van de wetmatigheden van de mannenmaatschappij. En daarom hoort naar mijn gevoel beroepsfeminisme alleen tot de vrouwenbeweging in de ruimste zin van het woord, zoals ook gemengde organisaties als MVM, Dolle Mina en de vrouwenorganisaties van de politieke partijen erbij horen; maar *zij horen niet bij het radikaal feminisme*. *Radikaal feminist ben je in vrije tijd*, zolang en voor zover je je hebt losgemaakt van maatschappelijke, door mannen bepaalde situaties. Alleen in feministische situaties kun je feministisch denken, voelen en handelen.

Wie is feminist?

Wanneer is een vrouw feministies bezig en wanneer niet? Kun je elk bewustwordingsproces het predikaat feministies geven? Ik ben dat eens bij mezelf nagegaan. Het is zowat vier jaar geleden dat ik een praatgroep organiseerde in de omgeving waar ik toen zat (Zeeland) en zo nu en dan naar Amsterdam reisde voor de discussie-avonden en de feesten in het Vrouwenhuis. Verder las ik een respectabel aantal Amerikaanse boeken die het allemaal over het feminisme hadden. Ik verhuisde, kwam in de buurt van Utrecht te wonen en kon me toen bijna dagelijks met de in- en externe zaken van het Utrechts Vrouwenhuis bezighouden. In het begin noemden vrouwen me een feministe. Later veranderde dat in radikaal feministe. Ik voelde me niet zo prettig met deze betitelingen want het was me wel duidelijk dat het niet als compliment bedoeld was. Het was een kreet die gehanteerd werd wanneer de ander zich bedreigd voelde door mij. Waarom, ach het was zo langzamerhand wel aan me te zien dat mijn bemoeienis met het Vrouwenhuis me niet in de kouwe kleren ging zitten, maar dat ik daarbuiten in mijn privé leven ook druk bezig was. Het was voor mij één pot nat. Toen kwam het Jaar van de Vrouw en feministe was geen scheldwoord meer maar hield een goedkeuring in. Je was in, je werd overal voor gevraagd: akties, een praatje hier een lezinkje daar. Alles uiteraard onbetaald. Eenmalige subsidies worden uitgekeerd en daar begint het gedonder. Het wordt dringen geblazen. Wie is er nu een echte feministe, want die mag nergens geld voor vragen, ook voor haar bezigheden in het vrouwenhuis niet. Ik word in deze discussie afgedaan met: jij bedrijft luxe feminisme, jij kunt het je permitteren om het voor niks te doen, jij hebt een man die een goed inkomen heeft, voor jou is het een hobby. Deze redenering had ik meer gehoord, mannen hadden me dit al vaker voor de voeten geworpen. Ik had me hier niets van aan hoeven te trekken, ze snaptten er immers toch geen barst van. Toen ik dat van vrouwen te horen kreeg wist ik niet hoe ik hierop moest reageren, ik durfde het ook niet zo goed. Vrouwen val je immers niet aan. Ik ervoer voor het eerst dat het verdeel- en heerssysteem binnen onze gelederen de kop begon op te steken. Een paar jaar geleden werd ik gevraagd mee te werken in De Bonte Was. Het verrichten van allerhande klussen waaronder ook het meedenken en schrijven van de boeken is net zoals het werken in het Vrouwenhuis niet iets wat ik er apart bij doe, maar heeft te maken met de bevrijding van alle vrouwen waaronder ik dus ook. Zodra ik het zou gaan beschouwen als een aparte bezigheid zou ik mezelf in een machtspositie plaatsen en meehelpen vrouwen te onderdrukken, ook meehelpen het kapitalistische systeem te bestendigen. Want dit systeem is niet alleen op o.a. geld gebaseerd maar drijft ook op de ideologie die het in stand houdt en dat is het verdeel-en-heersprincipe.

Er bestaat wel degelijk een feministiese ideologie. Ik weet wat goed is voor vrouwen en wat niet. Als ik na al die jaren bittere strijd het nu nog moest uitvinden zou ik me rot schamen, aan zelfverloochening doen en de rest van mijn leven liever gaan breien. Uiteraard tegen betaling! De ik in dit stukje is een huisvrouw, zij heeft geen unieke positie binnen de vrouwenbeweging, maar beschrijft een ervaring die vele vrouwen met haar gemeen zullen hebben.

Geld en feminisme

Getrouwde vrouwen die hun werk hebben in hun gezin, hebben, geen persoonlijk inkomen. Haar man heeft wel een persoonlijk inkomen. Het zogenaamde gezinsinkomen heeft als basis het arbeidsloon van de kostwinner. Hieraan wordt via maatschappelijke spelregels per gezin enig extra-inkomen toegevoegd, opgebracht door de gemeenschap (bv. kindertoeslag, gratis ziekenfonds voor vrouw en kinderen). De wet zegt dat zolang het huwelijk duurt, het gezinsinkomen een gezamenlijk inkomen is.

De echtgenoten worden verondersteld te overleggen hoe het uitgegeven zal worden; de man en vrouw hebben gelijk beslissingsrecht over de besteding van het gezinsinkomen.

Vrouwen met een betaalde baan zijn ekonomies in dezelfde situatie als mannen. Hun inkomen is hun eigen, persoonlijk inkomen. Zij zijn maatschappelijk zelfstandig en in geval van ziekte, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid hebben zij evenzeer als mannen recht op een inkomen dat verband houdt met hun arbeidsinkomen. In enkele belangrijke zaken ligt de situatie voor vrouwen anders. Vrouwenberoepen zijn de laagstbetaalde.

Ontheffing van de verplichting van betaling van het minimumloon worden het eerst verleend in de arbeidssectoren waar hoofdzakelijk vrouwen werken. Wordt het loon in een (oorspronkelijk) vrouwenberoep interessant dan komen de mannen erin. Zij verdringen de vrouwen dan niet alleen door hun aantal, maar ook worden zij degenen die promotie maken, de chefs, de technici, de méér-verdienenden. Want dat geldt overal waar mannen en vrouwen beiden werken en dezelfde beginsituatie hadden: de mannen gaan vaker en sneller meer verdienen dan de vrouwen. Zwaarder nog: vrouwen hebben niemand die hun huishouden doet, hun kinderen verzorgt. En de ongehuwde zelfverzorgende vrouw komt heel wat vaker voor dan de dito man.

Dan hebben we in Nederland nog de Bijstandsvrouwen. Het ontstaan van deze grote groep was een verrassing voor de makers van de wet, die kennelijk de situatie van de gescheiden vrouwen (met kinderen) niet in hun beeld hadden zitten. Maar nu is het bestaan ervan een feit. En wel van dusdanige betekenis, dat voor iedere getrouwde vrouw, het alternatief voor een onleefbaar huwelijk, de Bijstand is. Het laagst denkbare inkomen waarvan nog geleefd kan worden, controle op alle onderdelen van het bestaan die met geld te maken hebben, maar wel een persoonlijk inkomen in die zin, dat de vrouw niet meer de hand hoeft op te houden bij die ene met wie het samenleven onmogelijk was.

Feministen zijn vrouwen die voor de vrouwenbevrijding werken. *Feminist zijn betekent ook dat je iedere onderdrukking moet herkennen, meevoelen als die van jezelf.* Je hebt gekozen om je in te zetten tegen de onderdrukking van vrouwen, maar je weet dat die 'familie' is van alle andere onderdrukkingen: die van kinderen, laagste inkomens, oude mensen, invaliden en zwakzinnigen. (Het moge duidelijk zijn dat ik hier, en ook waar ik over de Bijstand schrijf, me beperk tot de Nederlandse toestand).

Werken voor de vrouwenbevrijding betekent dat je weet dat de meest onderdrukte vrouwen de meeste bevrijding behoeven. Nu kan geen mens overal tegelijk mee bezig zijn. Maar als je voor jezelf, voor een andere vrouw of voor een bepaalde groep vrouwen bezig bent, dan veronderstelt feministies werken dat je de belangen van alle andere vrouwen, in het bijzonder de meest onderdrukten, in je hart houdt en in je beeld.

Geld

Geld - veel, geen of net genoeg - dat bepaalt in onze maatschappij de hoeveelheid ruimte, rust en recht op eigen leven. De toewijzing van geld die zich uitdrukt in ieders inkomen gebeurt binnen een uitermate ingewikkeld systeem.

De maatschappelijke machten die de regels van het spel bepalen, verdoezelen zichzelf opzettelijk. Maar hun aanwezigheid en invloed is herkenbaar aan de mensen die geen of te weinig 'eigen' geld krijgen om een 'eigen' leven te leiden. Als ik mij beperk tot de vrouw dan zijn dat de huisvrouwen (onder de directe bevoogding van hun man met zijn persoonlijk inkomen), de Bijstandsvrouwen (onder gedeeltelijke bevoogding van de loketten) en de laagstbetaalden.

Het systeem van de heersende afspraken die regelen met welk werk je veel, weinig of geen geld verdient, verdeelt de mensen.

Geld heb je nodig om te kunnen leven. Om zelfstandig te kunnen leven heb je zelfstandig geld nodig.

Als feminist wens je iedere vrouw een zelfstandig leven, dus een eigen inkomen. En om prakties te blijven en niet utopies is je eerste politieke wens dat iedere vrouw een basisinkomen heeft zodat zij wat geld betreft onafhankelijk zal staan t.o.v. de mensen met wie zij een persoonlijke verhouding heeft. Je bent blij met iedere vrouw die een zelfstandig inkomen heeft en met hen die zich er naar toe vechten.

Sommige vrouwen hebben het beter dan de overgrote meerderheid, maar in het heersende systeem heeft, behalve dan misschien de koningin, geen vrouw betekenisvol deel aan de geldtoewijzende machten. Iedere vrouw is er wel van afhankelijk.

Onderdrukt maakt zij deel uit van de maatschappelijk economies gereguleerde wereld (werkelijkheid). Op dit punt maakt het geen wezenlijk verschil of zij werkt voor geld of dat haar man dat doet of de gemeenschap die haar uitkering opbrengt. Als zij geen deel uitmaakte van het systeem zou zij niet eens kunnen leven. Het sprokkelvrouwtje uit vroeger tijden in haar eenzaam hutje in het bos die plantenwortels en bessen at, leefde vrijwel geheel buiten maatschappelijk verband. Maar zulke bossen zijn hier niet meer. Het is een gevaarlijke illusie om te menen dat iemand kan bestaan zonder mee te draaien in het bestaande systeem, al ben je er nog zo op tegen.

Waar het om gaat is dat het systeem veranderd moet worden, zodanig dat alle vrouwen er graag deel van willen uitmaken. En daarvoor zal gewerkt moeten worden. Op allerlei manieren en veelsoortig en vindingrijk, maar niet voor een persoonlijk inkomen. Feministies werken is werken aan de verandering en het bestaat niet dat de geldtoewijzende machten je dat in dank afnemen, laat staan dat je ervoor betaald wordt. Als je ergens, geld voor krijgt, hetzij van de kommersie hetzij van een baas, dan is dat het onmiskenbare sein dat je een doel dient van het heersende systeem.

Ondertussen moeten feministen ook leven, anders zouden ze niet eens iets kunnen doen. Het is natuurlijk door en door verziekt dat betaald werk en vrije tijd zo uit elkaar zijn geraakt, dat die meestal niets meer met elkaar te maken hebben. En dat feministies werken alleen kan plaats vinden in de vrije tijd. Het is niet anders op dit moment. Een mens verkoopt een aantal uren en beroerd veel energie om daarvoor in de tijd die overblijft het leven in te richten naar eigen keuze. Het persoonlijke leven, het politieke leven. Het is in de vrije tijd dat een vrouw een althans door geld verdienen onbesmet terrein heeft, waarin zij kan proberen iets te scheppen waaraan haar eigen inzichten herkenbaar worden, haar eigen waarden.

Voor iedere vrouw die met het feminisme in aanraking komt, moet duidelijk zijn dat het voortkomt uit de wereld van partij kiezen voor haar waar zij onderdrukt is en niet uit de wereld die belang heeft bij haar onderdrukking. Bovendien moet alles wat vrouwen maken of doen niets kosten of zo goedkoop mogelijk worden: zo bereikbaar als mogelijk. Anders sluit je juist de meest onderdrukte vrouwen nog eens een keer uit.

De gesubsidieerde revolutie

De Vidovrouwen (vrouwen in de overgang) hebben subsidie gekregen van de minister. Maar wel onder de voorwaarde dat zij contact zoeken met andere groepen actieve vrouwen, zoals De Bonte Was. Even lijkt het erop dat de minister voor een eenheid binnen de vrouwenbeweging is. Dank U, minister. Maar hij heeft er ongetwijfeld andere belangen bij dan de beweging zelf. Centralisatie van activiteiten betekent voor de minister dat hij minder subsidie hoeft te geven en dat er beter controle kan worden uitgeoefend over de activiteiten.

Een paar jaar geleden werd bijna iedere subsidie-aanvraag voor vrouwenactiviteiten gehonoreerd. Er waren nog niet zoveel groepen die wat vroegen. En ze vroegen ook nog niet zoveel. Nu stromen de aanvragen binnen. Door de Emancipatie Kommissie geadviseerd verstrekt de minister links en rechts wat geld, onder voorwaarde dat... De E.K. is ook alweer door de minister samengesteld (op advies van allerlei ambtenaren). Er zullen best goedwillende vrouwen zitten in die kommissie, maar zolang zij onder het ministerie van CRM vallen, wordt hun denken, worden hun adviezen daar in sterke mate door bepaald; zij adviseren dat soort vrouwenactiviteiten dat maatschappelijk erkend en zelfs gesteund wordt (vrouwen moeten een beetje actiever, een beetje zelfstandiger worden; daar heeft iedereen wat aan).

Werden een paar jaar geleden nog actiegroepen gesubsidieerd, nu bestaat de neiging instituten te subsidiëren, of door subsidievoorwaarden instituten te laten ontstaan (zoals bij de VIDO-vrouwen). Het is niet voor niets dat de minister voor dit jaar alle vrouwenhuizen 15.000 gulden heeft geschonken; hij scheert ze over een kam: vrouwenhuizen zijn vrouwenhuizen. Daar moeten op den duur maar alle vrouwenactiviteiten worden ondergebracht. Over een aantal jaren krijgen dan alleen nog de vrouwenhuizen subsidie en niet meer de 'onorganiseerde' vrouwengroepen. De nieuwe voorwaarde wordt dan zoiets als dat alle vrouwenhuizen zich landelijk moeten gaan organiseren, zodat op den duur alleen nog het CBV (Centraal beheer vrouwenhuizen) gesubsidieerd hoeft te worden, mits de beleidsnota door de minister goedgekeurd is. Vrouwenhuizen zijn dan een soort buurthuizen geworden. 'Ja, maar met alleen maar vrijwilligster' roept nu iemand. Nee, want de aangevraagde subsidie wordt niet door alle vrouwen louter voor activiteiten gebruikt. Er zijn er nu al die er van leven. En straks zijn het er ongetwijfeld meer (Tenzij, wat wij hopen, iedereen nu eens heel goed gaat nadenken).

Er zou wel eens de volgende situatie kunnen ontstaan, over een aantal jaren:

De femsocgroep wordt geleid door drie betaalde krachten; twee lager betaalden maken het bulletin. In de wat luxere ruimten van de vrouwenhuizen proberen de betaalde 'FORT-terapeutes' haar schuldgevoel aan de klanten over te doen. De stichting Amazone heeft net brand gehad in haar riante grachtenpand en zit één-hoog-voor in het Amsterdamse Vrouwenhuis. Maar er zijn inderdaad nog vrijwilligsters: de barvrouwen, schoonmaaksters, coördinatiegroepvrouwen en nog een handjevol, zij doen het nog voor niets. Het lijkt echt op een buurthuis.

De echte buurthuizen en vormingscentra hebben ondertussen ook niet stilgezeten. Het bejaardenwerk is grotendeels vervangen door vrouwenwerk. Praatgroepen, moedergroepen, seksgesprekken, of ze daar aan mee wil doen is een geijkte vraag geworden bij alle sollicitatiegesprekken met nieuwe volwassenenwerksters. Meestal wordt haar gevraagd: 'Ben je wel feministies?' Want zo heet dat dan als je tegen betaling iets met vrouwen gaat doen, waardoor zij het beter gaan doen ('De vrouwen bij ons in de buurt vinden vrijen allemaal leuk, en ze zijn ook veel zelfverzekerder geworden. Ze voelen zich ook niet meer schuldig als ze hun kind uit het raam willen kieperen. Volgende week begint de 6e vervolg-VOSkursus. Bij de 7e mogen de mannen weer meedoen')

LM-buro's, SPD's, IMP's, Center, allemaal zijn zij gaan inzien dat er meer met vrouwen moet gebeuren. Bij sommige instituten kan je kiezen uit zes soorten seksterapie. Door de grote

uitbreiding van het aantal vrouwenactiviteiten en door de institutionalisering ervan is een van de grote wensen van een groep van de vroegere vrouwenbeweging in vervulling gegaan: vrij veel vrouwen hebben zich een redelijk inkomen (met sociale voorzieningen) weten te bemachtigen binnen het feminisme. De meeste vrouwen niet, maar daarvoor in ruil krijgen zij - mits zij kunnen aantonen dat zij niet aan het feminisme verdienen – een vrouwpluiskaart. Zo'n kaart kost maar f 25,- per jaar. Je krijgt ervoor: 5% korting op de boeken van Sara, tegen de halve prijs adviezen bij Amazone, een aanzienlijke reductie op het abonnement van Opzij, 1 maal per jaar gratis sekstherapie en drie dagen gratis reizen met de feministiese reisorganisatie Kenau. De FORT-vrouwen zijn nog in discussie of dit wel feministies is: neem je een vrouw wel serieus als je haar minder laat betalen, zeggen sommigen. Iedere vrouw moet zelf beslissen wat prettig voor haar is, zeggen de anderen.

En waar blijft dan de revolutie?

De discussie over feminisme en geld heeft alles te maken met datgene wat wij zien gebeuren als feminisme betaald gaat worden. Betaling betekent inkapseling: de revolutie kan niet betaald worden. Geld krijg je om iets maatschappelijk geaksepteerd te verzinnen. De ideeën over vrouwenonderdrukking komen niet van betaalde instituten, die komen van de onbetaalde onderdrukte vrouwen zelf.

Dit betekent dat je best kunt proberen zoveel mogelijk geld los te peuten van overheid, bedrijfsleven en van wie dan ook om daar mee iets van je feministiese activiteiten te bekostigen: een speciaal mooie uitgave van een blad, voor iedereen gratis koffie, de inrichting van een ruimte, pamfletten voor een actie. Meestal zorgt geld dat je voor zoiets krijgt dat je iets sneller kunt doen, mooier, of bv. zonder de moeite van een inzamelingsactie vooraf. Maar toen het Vrouwenhuis nog niet gesubsidieerd werd konden we ook zitten, hadden we ook kachels, konden we ook van alles organiseren. *Alles wat je kunt krijgen moet je pakken, maar de activiteiten mogen er nooit van afhankelijk worden. Activiteiten worden hoe dan ook afhankelijk van subsidie als de organisatrices van de subsidie moeten leven.*

Dit betekent ook dat je best ergens betaald werk kunt doen waarin je ook probeert iets van je feministiese ideeën te slijten, bv. tijdens de rekenles, of in de typekamer, of in het buurthuis of de winkel waar je werkt. Je bent je er dan best van bewust, dat je ideeën op weerstand kunnen stuiten. Je bepaalt zelf hoe ver je kunt gaan. Als je omgeving 'n beetje scheel gaat kijken ga je over tot de orde van de dag: typen, rekenles geven, vormingswerk doen, eten verkopen.

Zoiets hou je alleen maar vol als je daarnaast ook nog een bestaan hebt waarin je feministies werk doet. Samen met andere vrouwen. Vrij (voorzover dat mogelijk is) van maatschappelijke controle - want onbetaald - kun je dan verzinnen hoe dat nou precies zit met de onderdrukking van jezelf en van andere vrouwen, wat je met elkaar daaraan kunt gaan veranderen. Hoe je andere vrouwen bereikt. Hoe solidariteit voelt. Hoe de uiteindelijke revolutie eruit zal kunnen/moeten zien.

Het is een dubbelleven wat je dan leeft. Een been in de maatschappij, het ander in de vrouwenbeweging. Zo nu en dan zul je even alleen op het ene of het andere moeten rusten, om intact te blijven. Maar als we echt solidair met elkaar zijn kan niemand omvallen.

Wie mag geld verdienen in Fort en aan Fort

Ik ben er moe van. Eerst heb ik de geldverdien-kwestie meegemaakt in het Vrouwenhuis. Eén avond op een huisvergadering ging ik om. Ik was toch bijna vóór dat een goede vrouw, die zich los wilde maken van de Bijstand, voor geregeld schoon en gezellig maken van het huis betaald zou worden. Ik ben blij dat het niet doorgegaan is. De keuze: niemand macht door de voor geld verplichte voortdurende aanwezigheid, niemand kan een verwijt aan iemand beladen met 'je wordt ervoor betaald', is goed geweest. Het is het huis voor ons allemaal en, óók wat de verantwoordelijkheid betreft van ons allemaal gebleven. Dat garandeert allerm minst volmaaktheid, zelfs geen tevredenheid, maar we zijn schoon gebleven, niet alleen van het mannelijk seksgedrag, maar ook van de gedragsnormen van het maatschappelijk mannelijk machtsmiddel bij uitstek: het toewijzen van geldverdiener aan bepaald werk (en aan ander niet). Wat een valkuil, vooral als het gaat om hoogstnoodzakelijk werk en om die ene vrouw, die je allemaal aardig vindt. En van wie je de motieven zo goed begrijpt!

Toen gebeurde het op een bijeenkomst van de 'Vrouwentelefoon'. Ik trapte weer in mijn subtiele en persoonlijke overwegingen. Een vrijwillige trainster van het eerste uur, bevoegd, deskundig, vroeg voor het volgend seizoen betaling (Ik interpreteerde haar voorwaarde in de zin dat zij geld nodig had om haar werk en uithuizigheid te kunnen verantwoorden tegenover haar echtgenoot: een stap in de richting van zelfstandigheid in de relatie. En ik dacht: zij heeft toch wel verdiend dat wij haar helpen. Gelukkig riep toen iemand 'en de telefonistes dan?' en opeens zag ik het weer. Alle andere óók meewerkende vrouwen kwamen weer in mijn beeld. Het liep gelukkig nog goed af. En dan nu in FORT (radikale therapie). En mijn vermoeidheid komt niet zozeer van het opduiken van dit probleem, deze strijd, want zo langzamerhand weet ik wel, dat je die moet verwachten. Maar ik heb het gevoel dat ik mijn energie verspil aan Don Quichotterie, het is een verloren zaak en dat was het vanaf het begin. Sinds de eerste artsdiploma's werden uitgereikt, is het proces op gang gekomen, dat tot de huidige toestand heeft geleid, dat iedereen die gediplomeerd aan therapie doet, daarvoor betaald wordt. En wat een diploma verder nog meer voorstelt, daar wil ik het nu niet over hebben. Welnu over het feit, dat een diploma een *monopolie*-toewijzing is, in die zin, dat jij wel en anderen het recht hebben om betaling te verkrijgen voor (in dit geval) therapeuties werk. Ben ik nog zo onnozel of zo argeloos geweest, om te geloven dat de Radikale Feministische Therapiegroepen (nu FORT genaamd) een belangrijke activiteit in de vrouwenbeweging zouden kunnen worden? Zo eenvoudig ligt het ook weer niet. Die bezorgdheid over dat *herken*-woord 'therapie' heeft als een angel mij telkens weer gestoken. (Ik kon niet wegdenken dat het bedrijven van therapie met een grote vraag en een beperkt aanbod een groot aandeel heeft op de arbeidsmarkt, sektor 'dienstverlening'). Maar naar de andere kant, de kennismaking met (nu) FORT gebeurde in een idealistische sfeer. De aanwezige vrouwen waren uitermate goedbedoelend en aan het leren van de twee Amerikaanse vrouwen ging een heldere vrouwen-revolutionaire theorie vooraf. Daar en Toen geloofden we er allemaal wel in en, hoewel bezorgd, ik ook.

Inmiddels heeft de geldkwestie zich voorgedaan. Maar waar het vrouwenhuis en de vrouwentelefoon zonder betaalde voorbeelden werken, daar zitten we nu, niet met een angel, maar met een bulldozer voortbewogen door erkende maatschappelijke krachten. Tenzij FORT zich losmaakt van iedere associatie met persoonlijk geldverdienen ontstaat onvermijdelijk de splitsing tussen gediplomeerde vrouwen en ongediplomeerde; de ene soort betaald, kan er zich aan wijden, de andere soort niet. Dat wil zeggen, dat de onderlinge solidariteit binnen een werkende groep

onherroepelijk verbroken is en dus geen kracht meer vormt voor de vrouwenbeweging of de vrouwenbevrijding.

En ik denk nu, dat het al te laat is, dat het altijd te laat is geweest. Het is niet te keren en het was wellicht nooit te keren geweest, sinds we het woord therapie in huis hebben gehaald.

Ik wil beslist niet zeggen, dat de therapie slecht is voor vrouwen. Misschien is FORT wel de minst slechte voor vrouwen die therapie wensen. Hoewel...als de macht tussen vrouwen onderling versluisd wordt, is dat ook niet heel erg?

Goed blijft naar mijn idee, en dat haal ik uit de 1 1/2-jarige ervaring met mijn eigen FORT-groep, dat vrouwen doelgericht elkaar helpen met het actief verwerken van de eigen en elkaar persoonlijke problemen. Dat kan een beweging zijn, zoals FORT door ons idealisten bedoeld was toen we gingen deelnemen.

Maar zover zijn we nog lang niet. We zitten midden in de discussies over geldverdienen en het persoonlijk gunnen maakt mij verdrietig als ik de verderfelijke, onvermijdelijke gevolgen toch moet zien. Nou, daar zou ieder mens toch moe van worden?

Feminisme en egoïsme

Vrouwen zorgen in deze samenleving voor de liefde: zij zorgen op het materiële en emotionele vlak voor hen van wie zij afhankelijk zijn - echtgenoten, werkgevers en kollega's (vrouwelijke kinderen kunnen hiervan af en toe iets meepikken omdat moeder toch aanwezig is.).

Als je je als vrouw gaat bevrijden, kan je dat op twee manieren doen. Je kunt weigeren om te verzorgen (nooit meer iets voor niets doen) en je kunt vrouwen gaan verzorgen. De keuze tussen: je glimlacht nooit meer, of je glimlacht niet meer tegen mannen maar wel tegen vrouwen. Deze keuze is emotioneel en politiek zeer belangrijk. In het eerste geval spreek je tegenover andere vrouwen over *ik*; *ik* heb het gevoel dat jij, ...*ik* heb recht om..., *ik* heb mijn hele leven al...; in het tweede geval spreek je over *wij*. In het eerste geval is het bijzonder interessant wat je zelf denkt, voelt en wilt; in het tweede geval raken je eigen frustraties en ongelukigheden geleidelijk op de achtergrond tegenover de gedeelde ellende van *alle* vrouwen.

Het betekent niet dat je in het tweede geval minder egoïsties bent dan in het eerste, maar je kiest een andere weg om je eigenbelang te verwezenlijken: het vinden van een nieuw bestaan in een sfeer van warmte en onderling begrip tussen vrouwen.

Die sfeer die er op berust dat vrouwen proberen het verdeeld en beheerst zijn (door kapitalistische en patriarchale tegenstellingen als mooi/lelijk, rijk/arm) te overwinnen, kun je niet bereiken met vrouwen die op een individualistische toer zijn. Het streven naar sterk worden in je eentje is onverenigbaar met samen sterk worden. Het is kiezen of delen op een gegeven moment.

Onze samenleving kent een tegenstelling tussen een individualistische ideologie, iedereen heeft gelijke rechten - je moet het zelf maken (anders is het je eigen schuld), en een structuur die iedereen keurig op zijn/haar plaats houdt.

Volgens mij brengt iedereen die zegt ik, ik, ik heb recht op...die tegenstrijdigheid in de vrouwenbeweging binnen. Natuurlijk hebben we allemaal recht op geld en verzorging en weet ik wat al niet meer. Maar is de vrouwenbeweging in staat om die rechten voor iedereen te verwezenlijken? Zullen ook de achtergestelden - de tragen en dommen de leuke bevredigende feministes banen krijgen? Zal de werkster van het toekomstig betaalde Vrouwenhuis hetzelfde salaris krijgen als de therapeut? Kom nou -het mag niet eens van de subsidiërende instantie (die onmisbaar zal worden, of moeten al die salarissen door de vrouwen zelf betaald worden? Een vrouwenbeweging voor de betere middenklasse!)

Kortom, de leuke, feministiese banen zijn voor de vluggen, dat zijn de slimmen en de welbespraakten: die vrouwen die het gemakkelijkst hun brood in de mannenmaatschappij kunnen verdienen en die daar nog best wat nuttigs kunnen doen door daar de structuren te ondermijnen; met twee giechelende vrouwen kan je een hele mannenvergadering verzieken en in de ontstane zekerheid nog wel eens een beleid ombuigen ook.

Als de sterkste vrouwen hun geld gaan verdienen aan andere vrouwen is dat gewoon gemakzucht. Met vrouwen kun je makkelijker werken dan met mannen.

In wezen doen ze dat volgens mij omdat ze het feminisme niet (meer) zien zitten, omdat ze niet (meer) geloven dat je echt sterker en gelukkiger kunt worden door je met andere vrouwen (juist maatschappelijk niet succesvolle bedoel ik) te identificeren. Omdat ze teleurgesteld zijn dat de beloning voor hun gratis arbeid alleen met nog meer inzet binnen is te halen - en nooit definitief binnen gehaald is, tot de samenleving volgens de ouderwetse vrouwenbeginselen van verzorging en wederzijdse aandacht georganiseerd is. En wat zal het feminisme dat ze dan voor geld gaan uitdragen dan nog voorstellen?

Gratis voor niets

of: mijn zeer rijke uren in het onbetaalde feminisme

Onder het kapitalisme bezorgt het primaat van de economie iedereen zonder enige uitzondering een slecht geweten en spot de geïnstitutionaliseerde uitbuiting die eraan ten grondslag ligt met elke vorm van menselijke omgang.

Hieruit is geen uitweg, behalve een: je onttrekken aan het marktprincipe van voor wat hoort wat en samen met anderen systematies iets voor niets gaan doen. Je hoeft dan ineens niet meer voortdurend te vragen wat het kost, of het wel kan en wat het oplevert en je kan degenen voor wie je het doet en tot wie je je richt recht aankijken, want je zegt het niet omdat je er beter van wordt en je doet het niet omdat er brood op de plank moet komen. Niet ingekapseld in een economische belangengemeenschap kan je het zeggen omdat je vindt dat het zo is en het doen omdat je vindt dat het goed is wanneer het gedaan wordt.

Pas bij de gratie van het gevoel van vrijheid dat dan soms ontstaat breng je het op om de wereld om je heen in een helder licht te zien en überhaupt een voorstelling te ontwikkelen van hoe anders die wereld eruit zou kunnen zien.

Ha, de vrijheid om het voor niets te doen! Desnoods zou je hem moeten kopen!

diskussiedag

Op 17 september 1977 houden we een diskussiedag in het Vrouwenhuis, Nieuwe Herengracht 95, Amsterdam. Vanaf 12 uur, brood voor 's middags meenemen.

We stellen ons voor om te praten over de verschillende onderwerpen van dit nummer, zoals: inkapseling, geld, de emotioneel-erotiese revolutie en: wat willen we met een vrouwenbeweging zonder mannen? We willen met zoveel mogelijk andere vrouwen deze problemen nog eens van alle kanten bekijken en we willen een begin maken met nieuwe activiteiten in het kader van revolutionair feminisme.

's Avonds borrel en soep, daarna feest met cabaret of zo.

Alle gemotiveerde vrouwen welkom!

nieuw bij De Bonte Was

Misdaden tegen de vrouw. Tribunaal Brussel 1976. Door Diana Russel en Nicole van de Ven.

De volledige tekst van alle getuigenissen en resoluties van het Internationaal Tribunaal over Misdaden tegen de Vrouw, plus een verslag over het ontstaan van het tribunaal, de gang van zaken en controverses tijdens het tribunaal en een opsomming van gevolgen en resultaten van het tribunaal.

237 blz., met foto's. Prijs f 10,-.

Alleen maar het gevoel van leven, gedichten door Ria Giskes, prijs f 4,50.

Te verkrijgen bij de boekhandel of te bestellen bij De Bonte Was, postbus 10222, Amsterdam. Bij rechtstreekse bestelling wordt de prijs vermeerderd met f 2,75 resp. f 1,20 portokosten.